

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**AZERBAYCAN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TOLERANS
DÜZEYLERİ**

Vafa NABIYEVA

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar BARUT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nisan, 2019

TELİF HAKKI

2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu Ek Madde 40 hükümleri çerçevesinde (Ek:22/2/2018-7100/10 md.) “*Lisansüstü tezler yetkili kurum ve kuruluşlar tarafından gizlilik kararı alınmadıkça, bilime katkı sağlamak amacıyla Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından elektronik ortamda erişime açılır*”.

Araştırmacılar tezlerin tamamı veya bir bölümünü yazarın izni olmadan ticari veya mali kazanç amaçlı kullanamaz, yayınlamayaz, dağıtamaz ve kopyalayamaz. Ulusal Tez Merkezi Web Sayfasını kullanan araştırmacılar, tezlerden bilimsel etik ve atıf kuralları çerçevesinde yararlanırlar.

YAZARIN

Adı : Vafa

Soyadı : NABIYEVA

Bölümü : Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

İmza :

Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : “Azerbaycan Üniversite Öğrencilerinin Tolerans Düzeyleri”

İngilizce Adı : “The Tolerance Levels of Studens in Azerbaijan University”

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Vafa NABIYEVA

İmza:

KABUL VE ONAY

Vafa Nabiyeva tarafından hazırlanan “Azerbaycan Üniversite Öğrencilerinin Tolerans Düzeyleri” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Ondokuz Mayıs Üniversitesi **Eğitim Bilimleri** Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: (Unvanı Adı Soyadı)

(Anabilim Dalı, Üniversite Adı)

Başkan: (Unvanı Adı Soyadı)

(Anabilim Dalı, Üniversite Adı)

Üye: (Unvanı Adı Soyadı)

(Anabilim Dalı, Üniversite Adı)

Üye: (Unvanı Adı Soyadı)

(Anabilim Dalı, Üniversite Adı)

Üye: (Unvanı Adı Soyadı)

(Anabilim Dalı, Üniversite Adı)

Bu tezin **Eğitim Bilimleri** Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans/ Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Tarihi: __/__/____

Prof. Dr. Ali ERASLAN

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

(İmza ve Mühür)

"Anneme ve hayatımın bir parçası olan Serenayma "

TEŞEKKÜRLER

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde pek çok kişinin önemli katkıları olmuştur. İlk olarak çalışma süresi boyunca bilgi ve deneyimleriyle bana yol gösteren, benim elimden tutarak bu yolda içtenlikle ve sabırla destek olan desteğini sürekli hissettiren sevgili sayın hocam Prof. Dr. Kurtman ERSANLI'ya, tezimin her aşamasında emeğini esirgemeyen hoşgörülü danışmanım sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Yaşar BARUT'a teşekkür ederim. Aynı zamanda deneyimlerinden ve akademik bakış açılarından yararlanma olanağı bulduğum değerli hocam Doç. Dr. Murat GÖKALP'e, araştırmanın veri toplama sürecinde yardımcı olan sayın hocam Doç. Dr. Taner TUNÇ ve saygı değer Doç. Dr. Ercümen ERSANLI 'ya da teşekkür etmeyi kendime bir borç bilirim.

Sıkıldığım dönemlerde şikâyetlerimi dinleme konusundaki bana sabreden, ayrıca maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen eşime ve aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tezimi düzenleme konusunda bana sürekli destek olan arkadaşım Mahir Kavun'a içtenlikle teşekkür ederim.

Samsun, 2019

Vafa NABIYEVA

AZERBAJYCAN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TOLERANS DÜZEYLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Vafa Nabiyeva

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Nisan 2019

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, Azerbaycan'daki üniversite öğrencilerinin tolerans düzeylerini cinsiyet, bölüm, sınıf ve mutluluk düzeylerine göre incelemektir. Araştırmanın çalışma grubu Azerbaycan'daki Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (ADPU) ve Bakı Gızlar Üniversitesi (BQU) üniversitelerinde öğrenim gören 492 (406 kız, 86 erkek) öğrenciden oluşmaktadır.

Bu çalışmada Ersanlı'nın (2004) geliştirdiği Tolerans Ölçeği kullanılmıştır. Parametrik testlerden t-testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Tüm veriler 0.05 anlamlılık düzeyinde test edilmiştir Azerbaycan'daki Üniversite öğrencilerin tolerans düzeyleri cinsiyet, bölüm ve sınıf değişkenine göre farklılık gösterdiği bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler : tolerans, hoşgörü, affetme

Sayfa Sayısı : 64

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Barut

İkinci Danışman :

MS Thesis

Vafa Nabiyeva

ONDOKUZ MAYIS UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

April 2019

ABSTRACT

This purpose of this study is to investigate the tolerance levels of the university students in Azerbaijan in terms of sex, department, class and happiness. The study group of study consists of 492 students studying at ASPU and BGU Universities, settling in Azerbaijan.

In this study, tolerance scale developed by Ersanlı was used. T-test and one-way ANOVA were used from parametric tests. All data were tested at a significance level of 0.05. According to research findings, there are significant differences in terms of sex, department and class levels of students, but there is no significant difference in terms of happiness level and post graduate education status.

Key Words : tolerance, forgive, tolerance

Number of Pages : 64

Advisor : Lecturer with Doctorate Yaşar BARUT

Co-advisor :

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI.....	II
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	III
KABUL VE ONAY	IV
TEŞEKKÜRLER	VI
ÖZ.....	VII
ABSTRACT	VIII
İÇİNDEKİLER	IX
TABLolar LİSTESİ.....	XII
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
I. GİRİŞ	1
1.1 Çağımızda Tolerans	3
1.2 Problem Cümlesi	3
1.3 Alt Problemler	4
1.4 Araştırmanın amacı	4
1.5 Araştırmanın önemi	4
1.6 Sayılıtlar	5
1.7 Sınırlıklar	5
1.8 Tanımlar	5
İKİNCİ BÖLÜM	6
II. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	6
2.1 Tolerans ve Hoşgörü	6
2.1.1 Giriş ve Tarihçe.....	6
2.1.2 Liberal Kuramda Liberalizmin ve Hoşgörünün Kavramsal Temelleri	7
2.1.3 Hoşgörü Üzerine	8
2.1.4 Toplumda Hoşgörü	9
2.1.5 Ailede Hoşgörü Eğitimi	9
2.1.6 Okulda Hoşgörü Eğitimi	9
2.1.7 Kültürel Bellek Bağlamında Hoşgörü ve Barışın Arka planı.....	9
2.1.8 Pozitif Hoşgörü.....	10
2.1.9 Baskıcı Hoşgörü	10
2.2. Demokrasi	11
2.2.1 Demokrasinin Felsefi Temelleri.....	12

2.2.2 Totaliterimiz	13
2.2.3 Türklerde Hoşgörü	14
2.2.4 Sovyetler Birliği Döneminde Azerbaycan Türklerinde Eğitim ve Kültürde Hoşgörü	19
2.2.5 Azerbaycan Türklerinde Aydınlanma, Milli Uyanış Ve Seküler Görüşün Meydana Çıkmasında Hoşgörülük	20
2.2.6 Hoşgörülü olmanın şartları.....	21
2.3 Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar	28
2.3.1 Orta Çağ'da Azerbaycan'da Toleranslık (476-1453)	28
2.3.2 N. Tusi'nin Bakışlarında Toleranslık Görüşleri	28
2.3.3 Tolerans, Azerbaycan Halkının Karakteristik Özelliğidir	28
2.3.4 Çok kültürlülük	33
2.3.5 Çok Kültürlülüğün Tanıtımında Kütüphanelerin Rolü	35
2.4. Türkiye de Yapılan Araştırmalar	36
2.4.1 Aklın Kullanımı Hoşgörü ve Toplumsal Barış.....	36
2.4.2 Örneklerle Türk Kültüründe Dini Hoşgörü.....	36
2.4.3 Hoşgörü Mahiyeti	36
2.4.4 Mevlana, La Fontaine'in Hoşgörü	37
2.4.5 Sınıf Öğretmenin Bakış Açısından 'Hoşgörü Değeri'	37
2.4.6 Hoşgörü ve Çoğulculuktan Bahsedilirken "Toplumsal Birlik Fikri İhmal Edilmemelidir"	38
2.4.7 Anadolu'da Çoğulculuk ve Tolerans Demokratikleşmenin Önkoşuludur	38
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	41
III. YÖNTEM.....	41
3.1 Araştırma Modeli	41
3.2. Evren ve Örneklem	41
3.3. Veri Toplama Aracı.....	41
3.4 Verilerin Toplanması	42
3.5 Verilerin Analizi	42
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	44
IV. BULGULAR.....	44
4.1 Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar.....	44
4.2 İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar	44
4.3 Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar	46
4.4 Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular	47
BEŞİNCİ BÖLÜM	49

V. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	49
5.1 Sonuç.....	49
5.2 Tartışma	50
KAYNAKÇA	52
EKLER.....	63
ÖZGEÇMİŞ.....	64

TABLolar LİSTESİ

Tablo1: Araştırmadan Elde Edilen Verilerin Normallik Dağılımını Gösteren Kolmogorow Smirnov Değerleri	42
Tablo 2: Öğrencilerin Tolerans Düzeyleri Öğrencilerin Cinsiyetime İlişkin t- Testi T-testi Sonuçları.....	44
Tablo 3: Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Bölümlere Göre Tolerans Düzeylerine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	45
Tablo 4: Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Bölümlere Göre Tolerans Düzeylerine İlişkin LSD Testi Sonuçları	45
Tablo 5: Öğrencilerinin Tolerans Düzeyleri Öğrenim Gördükleri Sınıflara Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	46
Tablo 6: Öğrencilerinin Tolerans Düzeyleri Öğrenim Gördüğü Sınıflarda Farklı Olduğuna İlişkin LSD Testi Sonuçları.....	46
Tablo 7: Öğrencilerin Tolerans Düzeyleri Öğrencilerin Mutluluk Durumuna Farklı Olup Olmadığını İlişkin t-Testi Sonuçları	47
Tablo 8: Öğrencilerinin Tolerans Düzeyleri Öğrencilerin Eğitim Durumuna Farklılık Olup Olmadığına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	48

SİMGELER VE KISALTMALAR

MEB Milli Eğitim Bakanlığı

YÖK Yüksek Öğretim Kurumu

BİRİNCİ BÖLÜM

I. GİRİŞ

Tolerans, sosyal yaşamın hemen hemen her alanında sıkça kullanılan kavramlardan biridir. Tolerans kavramı, Türkçede bir şeye katlanmak, rahatsızlık veren olaylara göz yummak, anlayış, katlanmak, müsaade etmek ve tahammül sözcükleriyle uygun görülmektedir (Aslan, 2001).

Her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme hali, hoşgörü, olarak karşılık bulmaktır (Ağakay, 1969). Tolerans sözcüğü yerine sık sık hoşgörü kullanılıyor olsa da, yine her iki sözcük arasında bir farklılık olduğuna inanılmaktadır.

Günümüzde tolerans ve hoşgörü sözcüğü ile sık karşılaşmaktayız, bu iki sözcük arasında muhakkak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Batuhan'ın (1959) sürdürdüğü fikirlerde tolerans kavramının Türkçede karşılığı olmadığını belirtmektedir. Şayet günlük dilde Türkçede müsamaha sözcüğü tolerans sözcüğünün anlamını karşılarsa bile bu yüzden tarihi ve sosyolojik içeriğini yansıtmaktan uzaktır.

Ortaylı'ya göre hoşgörü ve tolerans aynı anlamı taşımamaktadır, Arapçadan tesamuh sözcüğü toleransı en iyi karşılayan kavramdır (Ortaylı, 1999 aktaran Yazgan 2007). Tesamuh sözcüğü, hoş görme, hoş görürlük, birbirine kolaylık gösterme, gaflet etmek anlamına gelmektedir Batuhan'a (1959) göre ise, tolerans ilk olarak Hristiyanlıkla birlikte Batı kültür dünyasında zirveye çıktığı söylenilmektedir. Batuhan'a göre tolerans kavramı, Batı dillerinde din ve vicdan özgürlüğüne dayalı olarak belirtilmektedir, sınırlı ve geçici bir anlama gelmektedir.

Protestanlığın meydana çıkmasından sonra Batı'da kendini gösteren din savaşlarıyla ilgili olduğu söylenilmektedir. Her şeyi gerçekliğin iddiasında kuran Hristiyanlığın doğması nedeniyle önce insanlar ruhlarını kutsallaştırmış sonra bu ruhlarını kurtarmak için birbirlerini öldürmeyi bile göze almışlar. Hoşgörü Batı literatüründe tolerans olarak ifade edilen felsefi bir kavram olarak XV. yüzyılda Nicolous Cusanus (1401-1464) tarafından De Pake Fiden daha sonra Bodin, Sipinoza, Locke, Voltaire

ve özellikle, XVIII. yüzyıl bilgin ve düşünürlerince, bilimsel ve felsefi düşünce “Tolerans” kavramı, kültürel, dinsel, psikolojik, siyasal bakımdan “başkalık” unsurunu ve hoş görme unsurunu içermektedir. Eğer kavram salt bu içeriği ile ele alırsınız, psikolojik öğretinin özellikle temel kaynakları itibariyle esas olarak tolerans fikrine çok yakın hatta biraz zorlamayla da olsa, bunu kendisine temel almış olduğu görülmektedir. Fakat bu tolerans tanımı yeterli değildir ve eksiktir. Çünkü bu tür “tolere etme” hoş görmelerde, tolere edilen, müsamaha edilen kişi ve görüşlerle kendini eşit, onları kendinin eşdeğeri görmek gerekmemektedir. Tolerans, başka ve farklı olanla eşit ve eşdeğer koşullarla birada yaşamayı kabul etmek demektir. Tolerans kavramını daha anlaşılır şekliyle şöyle de açıklayabiliriz: “Ben” kendi görüşlerimde mutlak haklı olamam ve mutlak haklı olamamayı bilinç ve davranışlarımda sergilemeyi başarmalıyım. “Ben” ve “sen” arasındaki anlaşmazlık, çelişki ve görüş ayrılığı mücadele ile değil, diyaloguna imkân yaratmış olur. Bu yüzden de tolerans despotizme karşı demokrasi ve diyalog kültürünü yeğler (Kuyurtar, 2000).

Tolerans kelimesinin sözlük anlamı şu şekilde verilmektedir: Sözcüğün İngilizceye eski Fransızcadan geçtiği İngilizce verilen sözlüklerde açıkladığı belirtilmektedir. İlk iki madde içinde Tolerans kelimesinin sözlük anlamı olarak veriliyor: 1) Bir şeyi veya birini tolere etme yeteneği, isteği veya kapasitesi 2) Belirlenen ölçüde meydana gelen kabul özellikle bir makinenin bölümlerinde kabul edilebilecek orandaki değişiklik. “Tolerare” kelimesinin anlamının da gözden geçirmek için ilk maddede tolere etmek fiilinin kullanılması maddenin yeterince anlaşılmasını engellediği görülmektedir. Tolere edebilme kabiliyeti, mukavemet gücü, direnme gücü, katlanma gücü, katlanma 3) idrakli yaklaşım, düşünceli yaşama, insafli davranış, adalet, önyargısızlık, önyargıdan bağımsız olma, özgür ruh, iyi niyet, kardeşlik, arkadaşlık, yaşa ve yaşat prensibi, kaçınma, sabır, muzdarip olma, sevecenlik, sıcakkanlılık, hayırseverlik. Tolerans kelimesinin zıt anlamlısı olarak verilen kelimeler ise; duyarlık, önyargı, bağnazlık, yatkınlık, zararlı niyet, adaletsizlik, ayrımcılık, rahatsızlık, sinirli ve sabırsız davranmaktır (Atalay, 2008).

17 yüzyılda yaşayan Voltair’e göre hoşgörülü düşünceler ve hoşgörülü uygulamalar din bakımından kilisede zaman içerisinde övgüyle bahsedilir. Böylece onun hoşgörülü tavır içerisinde dinsel hoşgörüyü verdiği söylenebilir. Bir ülkede doğan

mutluluk ve güvenin olması ancak buna bağlı olabilir. Nedeni dinsel hoşgörülerin beraberinde başka hoşgörüler de getirmesidir. Dinsel hoşgörüye bağlılığı olan kişiler, sadece kendi toplumları içinde sınırlı kalmayan ayrıca başka toplumlardan sevilen bir noktaya ulaşmaya gayret gösterirler. Voltaire 'in derin fikirlerinden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki, erdemli ve vicdanlı olmak için kendini dinsel inançlara bağlı olarak görmek doğru olmaz. Yapılan açıklamalardan anlaşılacağı gibi hoşgörünün kökü dinlere bağlansa da, tolerans sözcüğü din ve vicdan özgürlüğünü ifade etmektedir (Batuhan, 2007).

1.1 Çağımızda Tolerans

Tarihte tolerans sorunun ortaya çıkışının nedenlerini ve toleransın tarihsel serüvenini incelemeden önce, tolerans kavramı üzerine şunlar söylenebilir. İnsanlar arasındaki tartışma ve uzlaşmazlıkların çıkmaza sürüklenmesi, genellikle kendi görüşlerinin doğru oluşunun kesin olarak kabul edilmesinden doğar. Kişinin yaşamında edindiği bilgi ve görüşlerin başkalarınıninkiler ile çakışmaması, o görüş ve bilgilerin salt doğru olmasını gerektirmez ve öyle olduğunu göstermez. Elbette başka görüşlerde de doğrular vardır.

İşte tolerans burada devreye girer. Tolerans belli bir sınıra kadar başkalarına katlanmamızı gerektirir ama bu davranış bir tür edilgenlik (pasifizim) değildir. Edilgenlikte saltık bir ılımlılık söz konusudur. Tolerans da ise bir sınır vardır; bu sınırın ötesine geçildiğinde gereken tavır alınır yani edilgenlikten etkinliğe (aktife) dönülür. Tolerans; kanı, düşünce ve inançlarını yayma ve savunmaktan vazgeçme değil, bu yayma sırasında zor kullanmamaya özen göstermektir.

Tolerans anlayışı, her şeyden önce tüm insanların ırk dil, din, ülke ayrılıkları ötesinde eşitlikleri ilkesini içerir. Tolerans kaba ve güç ve baskıya dayanan insan ilişkilerinin yerini karşılıklı anlayışa, tahammüle bırakmasını sağlar.

Konuya toplum düzeni açısından bakarsak; tolerans, başka ve farklı olanı hoş görmek ve ona yaşam hakkı tanımakla sınırlı değildir. Başka ve farklı olan eşit ve eşdeğer koşullarda bir arada yaşamayı kabul etmek demektir (Kaya 2007).

1.2 Problem Cümlesi

Azerbaycan üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyi nedir?

1.3 Alt Problemler

1. Azerbaycan üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı olarak değişmekte midir?
2. Azerbaycan üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri öğrenim gördükleri bölümlere göre anlamlı olarak değişmekte midir?
3. Azerbaycan üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri okudukları sınıflara göre anlamlı olarak değişmekte midir?
4. Azerbaycan üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri algıladıkları mutluluk durumu anlamlı olarak değişmekte midir?
5. Azerbaycan üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri eğitim durumlarına göre anlamlı olarak değişmekte midir?

1.4 Araştırmanın amacı

Bu araştırmanın temel amacı, Azerbaycan Üniversitelerinde öğrenim gören öğrencilerin farklı değişkenlere göre tolerans düzeylerini belirlemektir.

1.5 Araştırmanın önemi

İnsanların toplum hâlinde yaşamak zorunda olduğu günümüzde giderek önem kazanan kavramlardan biri olan tolerans ve hoşgörü üzerine yapılan bilimsel çalışmalar incelendiğinde Azerbaycan Üniversitesi öğrencilerinin tolerans düzeyini araştıran bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışma bu alandaki bir açığı kapatabilecek ve diğer araştırmacılara da bu konuda yeni fikirler verebilecektir.

Bu araştırmadaki gibi değişik tolerans ve hoşgörü fikirleri tartışmak karşıt fikirler olabileceğinden bu duygu durumları arasındaki ilişkiye yönelik araştırmaların önemini daha da artırmaktadır. Bir ülkede yaşayan bireylerin yaşam kalitesini çok sayıda psikolojik faktör belirlemektedir. Bu faktörlerden üçü tolerans, hoşgörü ve affediciliktir (Mameghani, 2017). Bu nedenle, bu faktörlerle ilişkili değişkenlerin anlaşılması bu konuda çalışan eğitimcilere, araştırmacılara, eğitim ve müdahale programları geliştirmelerinde faydalı olabilir

1.6 Sayıtlar

Bu araştırmanın sayıtları aşağıdaki gibidir:

1. Araştırmaya katılan Azerbaycan'daki öğrencilerin veri toplama araçlarını içtenlikle cevapladıkları varsayılmıştır.

1.7 Sınırlıklar

Bu araştırmanın sınırlıkları aşağıdaki gibidir:

1. Araştırmanın çalışma grubu 2016-2017 eğitim-öğretim yılında, Azerbaycan'da Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (ADPU) ve Baki Gızlar Üniversitesi'nde (BQU) öğrenim gören üniversite öğrencileri ile sınırlıdır.
2. Bu çalışmada kullanılan "Kişisel Bilgi Formu"nda ele alınan değişkenler ile "Tolerans Ölçeği"nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

1.8 Tanımlar

Bu araştırmanın tanımları aşağıdaki gibidir:

Tolerans: Genel anlamda kendi düşünce ve fikirleri farklı olmasına rağmen başkalarına katlanmak, tahammül etmek, dayanmak ve saygı göstermektir. Tolerans bir arada ortaya çıkan çeşitli anlayışlara katlanma, örneğin; siyasi, ama daha çok bir karakter taşıyan yabancı ve başka türlü görüşlere göz yumma ile ilgilidir.

Tolerans herhangi bir bireyin sergilediği davranış, kendi hoşuna gitmeyen bir harekete sorun, problem çıkarmamaya her zaman hazır olmasıdır (Mameghani, 2017).

Hoşgörü: Hoşgörünün koşullarının ilk beş bileşenin (sapma, önem, kınama, güç, reddetme), hoşgörünün üzerinde anlaşılabilir bir tanımları vermeye çalışan yazarlar (örneğin; Susan Mendus ve Albert Weale) tarafından da vurgulandığı; bununla birlikte, Nicholosi'n, hoşgörüyü moral bir kavram olarak gördüğü için, hoşgörünün bileşenleri arasında anılmayacağını belirtmişti. Bu, hoşgörünün alanı belirlemede köklü anlaşmazlıkların bulunduğu gösterir ve bu anlaşmazlıklar doğrudan doğruya hoşgörü kavramının problematik doğasıyla bağlantılıdır (Yürüşen, 1996).

İKİNCİ BÖLÜM

II. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Tolerans ve Hoşgörü

2.1.1 Giriş ve Tarihçe

Tarihte tolerans probleminin ilk olarak din alanında ortaya çıktığı söylenir. Yalnız din eskiden beri insan toplumlarının merkezinde temel aldığı, dolayısıyla gerek toplumla din ve devletle din arasında çok sıkı bir bağ bulunduğu için, tolerans problemi de sosyal, siyasi ve dini bir problem olarak meydana gelmiştir. Dinle toplumun (yerine göre dinle devletin) ayrılmayacak derecede iç içe girmiş olduğu ilkel toplumlardan başlayarak günümüzün “laik” toplumlarına kadar dinin toplum hayatındaki yeri ve rolü çeşitli derecelerde önem kazanmıştır. Toplumun manevi birliğini ve bütünlüğünü sağlamak bakımından hiçbir sosyal güç insan toplumlarının hayatında din kadar ilkel, köklü ve sürekli bir rol oynamamıştır, denilebilir. Dinin her türlü maddi (hukuk, siyasi) bağlama ve zorlama gücünü kaybettiğimiz günümüzün laik toplumlarında bile din manevi bir sosyal güç olarak ayakta durmaktadır. Kaldı ki, dinin maddi gücünü yitirmesi de dün diyebileceğimiz kadar yakın bir geçmişe ait bir olaydır. “Dinde hürlük” dünya tarihinin en yeni kazançlarından biri sayılabilir.

Dinde özgürlüğün “yurttaşlık” ve “dındaşlık” kavramlarının ayrılaşmanın sonunda gerçekleştiğini söylenilmektedir. Bu ayrılaşmanın çeşitli motiflerine yeri geldikçe değinilmiştir. Burada rol oynayan iki ana motife kısaca bakıldığında: 1) Özel olarak dini motif: Buna çeşitli sosyal, ekonomik, kültürel değişme ve gelişmeler sonunda dini inanç ve pratiklerin canlılıklarını, dolayısıyla, sosyal önem ve değerlerini kaybetmesi denilmektedir. En iptidai toplumlardan bugüne kadar en ayrılaşmış toplumların hissesine kadar gelindiğinde dinin toplum hayatındaki ilkel ve merkezi yerini başka sosyal değerlere bıraktığını görülmektedir (Batuhan, 1959).

Tarihin pek uzun bir dönemi boyunca sosyal hayat ve din hayatı insan topluluklarını etkileyecek kadar örtüşmüş ve aynı zamanda iç içe girmiş durumda olmuştur. Ulus dinleriyle, dünya dinleri üzerindeki tolerans problemi Hristiyanlık ve İslamlık gibi yayılan “kurtuluş dinleri” ile birlikte ortaya çıkar. “Tolerans problemi” büyük dünya dinleriyle, özellikle bunlar arasında “insanlığı kurtarmak”, “dünyayı düzeltmek”

başka bir deyimle, “cenneti gökten yere indirmek” gibi anlamlarıyla ortaya çıkar. Bu anlamda toleransın bir “problem” olarak ilk kez Hristiyanlıkla birlikte Batı kültür dünyasında ortaya çıktığı söylenebilir. Pagan İlkçağın ulus dinlerinin kendileri doğrudan doğruya genel kültürün ürünü olup hiçbir zaman kültürün yeni gelişme eğilimlerini durduracak, veya aksatacak manevi bir güç çapı kazanmamışlardır (Batuhan, 2007).

Evrensel hoşgörü denildiğinde ilk akla gelen elbette ahlaki olarak karşı çıkılacak şeyi kabul etmek sorun, problem yaratmak ya da mücadele edilebilecek şeyin olmasına izin vermek gelmektedir. Demek kişinin kendi direnişten, kuvvetinin ve hırsının bir bölümden vazgeçmesidir. Sevgililerin birbirlerine yaptıkları kaprisleri gibi ya da bir rakibin tavırlarına da bu şekilde hoşgörü göstermektedir. Hoşgörünün ancak ağırlığını üzerimize aldığımızda, kendi ıstırabımız ve kendi çıkarımız konu hakkında sabırsızlığımız tükendiğinde ölçülüdür. Hoşgörü, ancak bireyin kendine karşı ve başkası için değerlidir. Eğer kişinin kaybedecek hiçbir şeyi yoksa hoşgörü de yoktur, dahası hoşgörüyle karşılayarak yani hiçbir şey yapmayarak kazanacağı çok şey varsa hoşgörü olamaz. “Başkasının başına gelen kötülöklere katlanacak güç hepimizde vardır.” diyordu, Rochefoucauld. Belki doğrudur bu, ama kimse bunu hoşgörü olarak göremez. “Eğer, hoşgürsüzlere karşı bile, mutlak bir hoşgörü gösterilmiyor ve hoşgörü toplumu hoşgürsüzlerin saldırılarına karşı savunulmuyorsa, hoşgörü gösterenler yok olacaktır ve onlarla birlikte hoşgörü de kalmayacaktır. Demek ki, hoşgörü ancak belirli sınırlar içinde geçerlidir, bu sınırlar hoşgörü kendini ve kendi olasılık koşullarını korumanın sınırlarıdır (Comte-Sponville, 2004).

2.1.2 Liberal Kuramda Liberalizmin ve Hoşgörünün Kavramsal Temelleri

Liberal teori, hoşgörüyle niçin bu kadar kesin bir biçimde ilişkilendirilir? Hoşgörünün meşrulaştırılması, liberal kuramcılar için neden çok büyük bir önem taşır? Bu soruların yanıtlarını vermek, bizzat liberalizmin ne olduğu, hangi kavramlara dayandığı ya da ne tür bir kavramsal zemin üzerinde yükseldiği konusunda açık bir anlayışa sahip olmayı gerektirir (Yürüşen, 1996).

Hoşgörü, tolerans ve özel hayat gibi daha başka değerlerin anayasacılık ve kanun hakimiyeti gibi kurumsal yapılaşmaların da kaynağıdır (Çetin, 2001).

Hoşgörü liberalizmi oluşturan temel unsurlarından biri olarak ele alındığı gibi liberalizmin ahlaki unsuru olarak da verilir. Nasıl verilirse verilsin Locke'dan beri hoşgörünün liberal bir değer olduğu konusunda liberaller arasında fikir birliği vardır. Liberalizm için hoşgörünün varlığı elzemdir. Çünkü bireysel olarak farklı hayat tarzları ve düşüncelerine sahip bireyleri ortak bir toplumsal yaşamda bir arada tutmanın ahlaki formülü hoşgördür (Aydoğan, 2018).

2.1.3 Hoşgörü Üzerine

Liberaller birbirinden farklı hayat tarzına sahip kişilerden müteşekkil toplumlarda birbirlerinden farklı kanaat görüş ve tercihe sahip insanların huzur ve barış içinde bir arada yaşayabilmelerinin hoşgörü düzeninin tesis edilmesi sayesinde mümkün olacağını düşünmektedir. Hoşgörü sahibi olan insanlar, onaylamadıkları davranışlara ya da eylemlere müdahale etmemek gerektiği inancını taşımaktadırlar.

Irkı, dini ve cinsiyetine ilişkin kimliklerin dünya tarihi boyunca cebri siyasi ve toplumsal müdahalelerin kaynağını oluşturması nedeniyle liberal düşünce, hoşgörü kavramına, bu müdahillere mani olmak ve beşeri ilişkilerin barış ve huzur içinde gelişmesini sağlamak amacıyla ayrı bir önem atfetmektedir (Haklı, 2014).

Wendy Brown ile Hoşgörü Üzerine: Diğer insanlarla birlikte yaşayabilmek için bir tür hoşgörüye sahip olmamız gerekmez mi? (Edmonds ve Warburton, 2010).

Komşularımız, iş arkadaşlarımız, hatta bazen çocuklarımızla geçinebilmemiz için elbette buna biraz ihtiyacımız var. Bazı şeyleri hoşgörüyle karşılanmalıdır; Bu kişisel düzeyde dünyayla başa çıkabilmek için tartışmasız bir şekilde gerekli olan bir yöntemdir. Benim ilgilendiğim düşünce, hoşgörünün bir politik ilkeye yükseltilmesi ve adalet, eşitlik, hatta özgürlük söylemlerinin yerine kullanılması durumudur. İddia ettiğim düşünce hoşgörüye bu türde bir politik ilke düzeyine yükselttiğimizde, gündemde olan güç türlerini örtbas etmektedir. Hatta bu çabamız, bazen eşitlikçi projelerin yerini alır (Edmonds ve Warburton, 2010).

Hoşgörü, toplumsal ve kültürel farklılaşma ile temas ile ilişkilendiren görüşler var. Yabancı olandan kaygılandığımız, ürktüğümüz, korktuğumuz savından ayrılarak, farklılıkları tanır, onlarla iç içe olursak, hoşgörülü olmanın kolaylaşacağı öne sürülmektedir. O nedenle, Amerika Birleşik Devletleri'nde, kimi Batı ve Kuzey Avrupa ülkeleride, farklılık eğitimi (diversity training) genel adı altında dersler

veriliyor, çalışma grupları, atölyeler düzenliyor; aynı amaçla, drama grupları kuruluyor (Gürkaynak, 1995).

2.1.4 Toplumda Hoşgörü

Toplumda hoşgörü eskikliğinin bir nedeni bazı insanlarda toplumsallık duygusunun eksik olmasıdır. Diğer bir ifade ile her insan bir toplumun üyesidir. İçinde doğup büyüdüğü, yetiştiği o topluma ve kendine bu süreçte yardım edenlere karşı sorumluluğu ve borcu bulunmaktadır. Aristotel, *insan toplumsal hayvandır*, demiştir. Gerçekten insan önce bir aileye, sonra bir topluluğa, daha sonra bir ulusa ve nihayet insanlık alemine aittir. XVI. Yüzyılda yaşamış olan İngiliz oyun yazar J.Fletcher, vatanına ve milletine borcunu ödemediği için bedbahttır, demiştir. Doğru bir söz. Bu söz Voltairre'in *tüm haksızlıklara rağmen vatan sevilmelidir*. Hoşgörü bahaneçilik değildir, kendini bilmek, haddini bilerek sürdürülen hayat biçimidir (Tuncay, 2016).

2.1.5 Ailede Hoşgörü Eğitimi

Çocuklarımıza, nasıl açık görüşlü olunması, saygı içerisinde nasıl iletişim kurulması gerektiğini ve farklı bakış açılarını nasıl kabul edilmesi gerektiğini öğretmekle işe başlamak gerekir. Çocuklar, esnek, yaratıcı ve hoşgörülü düşünceye ve yeteneklerini geliştirmeye ihtiyaç duyarlar. Bu çocuklara, kişinin kendi bakış açısından ziyade, başka birisinin bakış açısından bir görüşü kabul etme ve bir durumu algılamada yardım edebilir. Ayrıca çocuklar, tutum ve düşüncelerinde daha az yargılayıcı olmayı öğrenmeye ihtiyaç duyarlar (Hökelekli, 2013).

2.1.6 Okulda Hoşgörü Eğitimi

Okulda öğrenciler arasındaki hoşgürsüzlüğün belirtileri ve göstergelerinin bilinmesi etkin hoşgörü eğitiminin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu durumlarda hoşgürsüzlük davranışı sergileyenler bunun farkında olamamaktadır. Bu sebeple hangi eylem ve davranışların hoşgürsüzlük olarak değerlendireceği konusunda ölçütlerin bilinmesi gerekmektedir. Hoşgürsüzlük belirtilerinin biri ya da birkaçı aynı anda öğrencilerde bulunabilir. Lakap takma, etiketleme, alaycılık, ön yargı, ayrımcılık, dışlama, taciz etme, zor kullanma. Bu gibi birçok hoş olmayan davranışların sergilemesinin önlenmesi gerekir (Hökelekli, 2013).

2.1.7 Kültürel Bellek Bağlamında Hoşgörü ve Barışın Arka planı

Hoşgörü, pek çok düşünür tarafından düşünce sisteminin temel unsurlarından biri kabul edilir. Barış kavramıyla birlikte, farklı inanç ve düşüncelere sahip insanların,

belli değerler üzerinde birleşerek ahenk içinde birlikte yaşayabileceği anlamı içinde barındırır.

Türklerde ve tabiatıyla Anadolu Alevi-Bektaşî zümrelerinde hoşgörü ve barış konusu dikkate alındığında; “bu değerlerin genellikle ‘İslamiyet’in kabulünden sonra kurulan Türk devletlerinde sosyal hayatın ve adaletin temel unsurlarından biri olduğu çeşitli din ve ırktan insanların bir arada, ahenk ve huzur içinde yaşadıkları” vurgulanır. Hoca Ahmet Yesevi’den Hacı Bektaş-ı Veli’ye, Mevlana’ya, Yunus Emre’ ye kadar pek çok mutasavvıf ve düşüncesi üzerinden örnekler verilir ve bu değerlerin ne kadar önemli olduğuna dikkat çekilir (Filiz ve Bülbül, 2016).

2.1.8 Pozitif Hoşgörü

Hoşgörünün konusu olan hoşgürsüzlük bir grup kişilere, topluluklara yardımcı olmayı, onları gerektiği şekilde desteklemek ve geliştirmektir. Pozitif hoşgörü ile negatif hoşgörüü birbirinden ayırt eden öğe onun bir şeyi hoş gördüğümüzde diğer şeyi yanlış bir şey yapıyormuşuz gibi duygusunu önlemesi, yani hoşgörünün doğasında barındırdığı gerilimi neredeyse tümüyle yok etmesidir. Bunun sebebi şöyle açıklanabilir: hoşgörüye pozitif bir gözle bakarken, kapsamlı bir “İyi’nin, örneğin özgürlüğün, bir aracı veya bileşeni ya da bizzat kendinden iyi olarak kavramamızdır. Yani pozitif hoşgörü anlayışında hoşgörünün öneminin iki şekilde vurgulanabileceği söylenebilir: Kendinden gelen iyi olarak hoşgörü ve araçsal bir iyi olarak hoşgörü (Kaymakcan, 2007).

Tolerans sistemsel olarak gelişen dinsel-mezhepsel çatışmalarla ilgili olan tarihsel kaynağını gözden kaçırmadan, ayrıca dünyamızın bugünkü koşullarını, göz önünde bulundurarak, tolerans konusuna baktığımızda; toleransı en az iki ana açıdan ele alınabileceğini görebiliyoruz: bir kişi tutumu olarak tolerans veya hoşgörü (kişilerin hoşgörülü, hoşgürsüz, toleranslı toleransız olmasından söz ediliyor) ve kamu işlerinin düzenlenmesinde ve yönetilmesiyle ilgili bir istem olarak; yani aynı konuya ilişkin farklı düşünce ve pratiklerin oluşturduğu bir alanla, kapsadıkları önceden belirlemeyecek olan bir alanla, ama sınırların tolerans konusu olamayacakların –bu alanın dışında kalması gerekenlerin– çizdiği alanla ilgili bir sistem (Onur, 1995).

2.1.9 Baskıcı Hoşgörü

Hoşgörü kendi dünyasında bir hedeftir. İnsancıl toplumun önkoşullarından biri işkencenin, zulümün hiç olmaması ve baskının insanları ve hayvanları zulüm ve

saldırganlıktan korumak için gerekli düzeye düşürülmesidir. Böyle bir toplum şimdiye dek mevcut olmadı; böyle bir topluma uzak geçmişte çok daha önceden küresel bir ölçütteki şiddet ve baskı ile durdurulmuştur. Şiddet ve baskı, nükleer savaşa karşı caydırıcı silahlar olarak, hükümetin yıkılmasına karşı polis eylemi olarak, yeni sömürgeci katliamlarda kontrol altına alma yöntemi olarak yürürlüğe konulmuş, uygulanmış ve benzer demokratik ve otoriter hükümetler tabi olan halklar mevcut durumun korunması için gerekli pratikleri sürdürecektir. Hoşgörü, tehlike ve yoksulluğu içermeyen bir varoluş yaratma şansını yok etmese bile engellediği için, hoşgörü uygulanan politikalara, koşullara ve davranış biçimlerine kadar genişletilmiştir. Daha çok kötüye yönelik gibi gözükten hoşgörü şimdi refah ya da daha fazla refah yolunda bütünün birliğine hizmet ettiği için iyi görünür (Wolff, Moore ve Marcuse, 2014).

Tolerans kavramı hem dinlerarası tutum, hem de demokratik toplum bakımından öğrencilere önem teşkil eder. Tolerans (taahhüt) yaklaşık gerçek hayat ayarlarına daha yakın spesifik bağlamlarına uygulanan genel, soyut ilkelere belirsiz bağlılık ötesinde genişler (Jackman, 1978).

2.2. Demokrasi

Demokrasi (Yunanca demos, halk ve kratos, iktidar) sözcük anlamıyla halk iktidarı demektir. Çağdaş kullanımında ise terimin birkaç farklı anlamından söz edilebilir: 1) Genellikle doğrudan demokrasi olarak bilinen ve siyasal kararlar alma hakkının, çoğunluk yönetimi usulleri çerçevesinde hareket eden bütün yurttaşlar topluluğu tarafından doğrudan kullandığı hükümet biçimi. 2) Temeli demokrasi olarak bilinen ve yurttaşların aynı hakkı kişisel olarak değil, seçtikleri, yurttaşlara karşı sorumlu temsilciler aracılığıyla kullandıkları hükümet biçimi. 3) Genellikle bir tür temsili demokrasi olarak bilinen, bütün yurttaşların ifade ve inanç özgürlüğü gibi bireysel ve toplu haklarını güvence altına almak üzere çoğunluk iktidarının belirli anayasal kısıtlamalar çerçevesinde uygulandığı hükümet biçimi; 4) Toplumsal ve ekonomik farklılıkları en aza indirmeye yönelik bir siyasal ve toplumsal sistemdir. Toplumsal ya da ekonomik demokrasi olarak bilinen bu sonucu sistemdeki siyasal işleyiş ilk üç anlamıyla “demokratik” olmayabilir (Mustafa, 2010).

2.2.1 Demokrasinin Felsefi Temelleri

Demokrasilerde insan fitratındaki farklılıklar daha iyi ortaya çıkar. Çünkü demokrasi, farklı insanların farklı grupların ve insan farklılıklarının bir millî mutabakatı bir onayı yahut fikir birliği ile gelişir. Bu onay olmazsa, demokrasi meşruiyette kazanmaz. Kur'an-Kerim, toplumun meselelerinin istişare veya karşılıklı danışma ile halledilmesini ister. Halkın idareye hâkim olması yahut idareyi ele alması, kendi talepleri açısından ve toplumdaki "ortak iyinin gerçekleşmesi bakımından da önemlidir (Süleyman, 2006).

Zorba gücüne dayanan idareler, demokratik görünüşlü olsalar bile, demokratik olamazlar. Zorba idarelerde, insanın, hayatını idame ettirmesi, işlerini asgari zararlarla yürütmesi hileye, yalana, ikiyüzlülüğe, çifte standarda başvurusuyla mümkündür. Yalana sığınmak demek, gerçeklerden uzaklaşmak demektir. Böylece zorbaca idare, vatandaşları ahlaksızlığa iter. Kendisi de zaten hile, desise ve çifte standartla başta kalabilir. Bu idarelerde demokrasi zihniyeti yoktur. Kafalarda demokrasi diye bir kavram olsa bile uygulama hep tersinedir. Zira totaliter idareler de akıl, sadece zorbaca idarelerin isteklerini temellendirme kullanılır (Süleyman, 2006).

Amerika'da ortaya çıkan modern çoğulcu demokrasinin erdemi hoşgörüdür. Politik hoşgörü çoğulcu demokrasinin düzgün işlemesine ve çoğulculuk idealinin gerçekleşmesine olanak sağlayan zihin hali ve toplum durumudur. Bu nedenle eğer hoşgörüyü politik bir erdem olarak anlamak istiyorsak onu önyargının psikolojik ya da ahlaki bir incelenmesi aracılığıyla değil, demokratik çoğulculuk kuramı ve pratiğinin bir analizi aracılığıyla irdelemek zorundayız. Politik kuramların çoğu gibi, demokratik çoğulculuğun da hem betimleyici hem de kural koyucu biçimleri vardır. Demokratik çoğulculuk, bir betimleme olarak, modern endüstriyel demokrasinin özellikle Amerikan demokrasinin- gerçekte nasıl işlediğini anlatma iddiasındadır. (Wolff ve diğerleri, 2014).

Her bir çoğulculuk savunusuna karşılık gelen bir hoşgörü savunusu vardır. Olası bir Ortodoks toplumda çeşitliğin hoş görülmesi, hoşgörüsüz imanın tutkusuna karşı aklın sesi tarafından kışkırtılan, arzulanmayan ama kaçınılmaz olarak katlanması gereken bir durumdur. Fransa'nın politikleri, bu sayede, Nantes Fermanı'yla ölümcül bir savaştan kaçınmışlardı. Modern Rusya'da benzer şekilde, artık tam olarak kontrol edilmeyen Doğu Avrupa bölgelerinde Titioizm'e göz yumulmuştu. Böylesi bir

hoşgörü bir erdem değildir; ölümcül olma tehlikesi taşıyan bir hastalık ümitsiz bir tedavidir (Wolff ve diğerleri, 2014).

Hoşgörü, bir insanın farklı inançları, düşüncelerinde yer aldığı değerler sistemi, yaşam becerileri ve yaşam biçimleri olan insanlara karşı, sevecen, saydam bir tahammül içinde olması demektir. Aslında tek sözcüğe bakarsak hoşgörü tahammül demektir ve o kadar zor bir şey değildir. Hoşgörü, insanın kendi düşüncesine, inançlarına, değerler sistemine olan güvenin sonucudur. Güveni olmayan insanlar saldırgan olur; hoşgörüsüz olur. Benim belirli düşünce ve inançlar karşısında böylesine hoşgörülü olmamın nedeni, herhalde kendi düşünce ve inançlarına duyduğum güvenin sonucu olsa gerek. Bu tür düşüncelerin her demokraside olduğunu düşünüyorum, bunu doğal karşılıyorum. Ama halkımızın bu tür düşüncelere itibar etmeyeceğini düşünüyorum. Kaldı ki, bu insanları ortadan kaldırmamızın da mümkün olamayacağını biliyorum. Aynı kayıkta seyahate çıkıyoruz. Amacımız bu kayığı batırmak değil, batarsa birlikte batarız ancak hedefimiz yüzdürmek olmalı. Hoşgörü bunun için önemlidir (Ateş, 1997).

2.2.2 Totaliterimiz

Çocuğun zihnini bir kahraman aracılığıyla “ele geçirmek” ya da “rehin almak”. Çocuk, belirli bir değerler sisteminin içinde ve ideolojiyi, kahramanlar aracılığıyla her şeyi sorgusuz sualsiz kabullenir, kendine mâl eder. Yetişkinler olarak da çoğunlukla geçmişteki yani çocukluğumuzdaki bağlılıklarımızı sürdürürüz. Bu totaliter yönetim için, son derece önemlidir.

Totaliter bir toplum da her zaman kahramanlar mevcuttur. Özgür bir toplum da kahramanların varlığı bile aşırı tehlikedir (Vassaf, 2015).

Totaliter bir olay ne gibi bir temele dayanır? Sosyal olayların hepsi gibi, bu olay da gözlemcinin dikkate aldığı konuya göre birçok tanımlara elverişlidir. Başlıca beş unsuru şunlardır sanıyorum:

1. Totaliter olay, politika faaliyeti tekeli bir partiye tanıyan bir rejimde kendini gösterir.
2. Tekelci bir partiye bir ideoloji ruh ve güç verir. Partinin mutlak bir iktidar tanıdığı bu ideoloji, dolayısıyla devletin resmi gerçeği kesilir.

3. Bu resmi gerçeği yaymak için, devlet de kendine kuvvet vasıtaları tekeli ve inandırma vasıtalarını, radyo, televizyon ve basını devlet ve onu temsil edenler yönetirler.
4. Devletin bir parçası olan ekonomik ve mesleki işlerin çoğu devletin buyruğu altındadır ve herhangi bir biçimde bizzat olurlar. Devlet ile ideolojisi hep beraber yürüdükleri için, ekonomik ve mesleki işlerin çoğu resmi gerçeğin rengini taşır.
5. Ekonomik ve mesleki işlerin çoğu devletin buyruğu altındadır ve herhangi bir biçimde bizzat devletin parçası olurlar. Devlet ile ideolojisi birbirinden ayrılmaz oldukları için, ekonomik ve mesleki işlerin çoğu resmi gerçeğin rengini taşır.
6. Artık her şey devletin işi, her iş ideolojiye bağlı olduğundan, ekonomik veya mesleki bir işte yapılan bir hata, aynı zamanda ideolojik bir hata olur. Bundan, kişilerce yapılması ihtimali olan bütün hataların politikleştirilmesi, ideolojik bir şekle sokulması ve sonuç olarak hem polisiye ye hem de ideolojik olan bir terör doğar (Aron, 1976).

2.2.3 Türklerde Hoşgörü

Türk tarihi hoşgörü örnekleriyle doludur. Türkler tarih öncesinden beri de büyük bir hoşgörüyle sahip olduklarını tarihi belgeler ortaya koymaktadır. Orhun Abideleri bu yönüyle önemli bilgiler içermektedir. Kur'an'da zikredilen Allah'ın sıfatları hemen hemen hepsi Orhun Abidelerinde geçmektedir ve tanrının bağışlayıcı sıfatı da bu sıfatlar arasındadır. Örneğin; bu benzerlikler arasında konumuzu ilgilendiren kısma baktığımızda, İnsan Hakları Beyannamesindeki "her şahsın fikir, din ve düşünce hürriyetine sahip olması" ile ilgili 18 madde ile Göktürk ve Uygur hukukunun vatandaşlara sağladığı hakların aynılık arz ettiğini görürüz. Göktürk devletini yerleşik ve kabileci devletlerden ayıran başlıca özellikler şunlardır: Vilayeti- amma, özel mülkiyet, serbest çalışma, imtiyazlık, hükümdarlığın karizmatik oluşu, birleştiricilik, askeri karakter, dini tolerans kamu hukukunun olması (Korkmaz, 1996).

Türk devlet felsefesinin önemli bir ayağını oluşturan hoşgörü anlayışı, kendini sadece başka milletlerin soyut kültürel unsurlarında değil, aynı zamanda somut kültürel-maddi yapılarının korunmasında da göstermektedir. Kültürel alt yapıdan

gelen dinamiklerle İslamiyet'ten almış olduğu referansları kendi içerisinde pekiştiren bu anlayış, dünya üzerindeki kültürel çeşitliliğin oluşmasına da katkı sağlamıştır (Göğebakan, 2010).

Günümüzde hoşgörü kavramı, küreselleşme tanımının içinde saklı insanların farklılıklarının tanınması hoş görülmesi süreciyle daha da önem kazanmıştır. Öyle ki hoşgörü kavramı, evrensel bir değer olarak tanımlanmış; aileden topluma, toplumdan devletlerarası ilişkilere, oradan da daha ziyade dinler arası ilişki ve diyalog arayışlarına kadar geniş boyutlu bir kavram haline gelmiştir (Budak, 2016).

Türklerin anlayışlı ve hoşgörülü olması aynı zamanda başka kültürlerle olan saygısı onların gelenek ve karakterinden ileri gelmektedir. Türkler ırkı, tolerans düzeni ile İslam'ın medeniyet çoğulculuk anlayışını, kendi kültürel çoğulculuk anlayışını, kendi kültürel yapıları içinde yoğurmuşlar ve bunu evrensel bir boyut içinde insanlığa yansıtmışlardır. Türk milletinin yapısında yer alan hoşgörü, bu iki kaynaktan faydalanarak gelişmiştir. Türk toplulukları, yukarıda belirttiğim gibi ucu bucağı belli olmayan bir coğrafyada at oynatmışlardır. Çok değişik din ve kültürlerle iççice yaşayan Türkler, Hazar Gölünden, Çine kadar, Hindistan'a kadar büyük coğrafyada, tarih boyunca farklı milletlerle birlikte yaşamayı, paylaşmayı ve anlaşmayı öğrenmişlerdir. Bu bir yandan, göçebe kültürü ile olurken, diğer yandan yerleşik kültürle olmuştur. Türklerin maddi ve manevi büyük kültürel zenginlik kazanmasının nedeni Hindistan'dan, Çin'den, Akdeniz'e kadar ulaşan ipek ve baharat ticaret yollarının Orta Asya'dan geçmesidir. Budist rahiplerden, Maniheist ve Nesturi dini misyonerlerine ve tüccarlarına kadar değişik din ve kültür temsilcileri, Türklerle karşı karşıya gelmişler ve Türklerden taraftar bulmaya çalışmışlardır (Aydın, 1994).

Türklerin hoşgörülü, anlayışlı ve diğer kültürlerle saygılı olmasının iki önemli nedeni vardır: Birincisi, Türk gelenek ve karakteridir. İkincisi de İslamiyet'in değerler sistemidir. Türkler ırkı, tolerans yapıları ile İslam'ın kültürel çoğulculuk anlayışını, kendi kültürel çoğulculuk anlayışını, kendi kültürel yapıları içinde yoğurmuşlar ve bunu evrensel bir boyut içinde insanlığa sunmuşlardır.

Hacı Bektaş-ı Velî Anadolu'da geniş hoşgörüsü sayesinde insanların gönlünü fethetmiştir. Onun hayatına göz gezdirdiğimizde yaşayışında ve düşüncelerinden doğan sevginin ve hoşgörünün çok ciddi bir yeri olduğu görülecektir. Bektaş teorisinde bütün insanlara acıma ve şefkat telkin edildiği halde zorlama ve şiddet

bulunamaz. Bir Bektaşî, hareketinde yalnız Müslüman olanlar değil başka dinden kişilere de aynı hoşgörüyü bakılmıştır. Dolayısıyla Hristiyanların ona büyük bir saygı duymalarının sebebi Hacı Bektaş Velinin, yörede bulunan Hristiyanlarla da güzel bir iletişimde olmasıdır (Özcan, 2002).

Hoşgörü, küreselleşen ekonomi, iletişim, birleşme ve bağımlılık, büyük çaplı göçler, kentleşme ve değişen sosyal düzen ile birlikte son yıllarda daha çok önem kazanan bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, hoşgörüsüzlük sadece bir ülkenin sorunu olmaktan öte küresel bir tehdit hâline dönüşebilmektedir. Ayrıca, 20-21. yüzyılda adeletsizlik, şiddet, ayrımcılık ve marjinalleştirmek gibi hoşgörüsüzlüğün yaygın biçimlerinin yaşanması (UNESCO, 1996), şiddet eylemlerinin, terörizmin, dinsel şiddetin, etnik çatışmaların, mülteci göçlerinin, iç savaşların, soykırımın ve nükleer, patlayıcı ve kimyasal silahların üretiminin artması buna bir örnek verilebilir (Mutluler, 2015).

Hoşgörü deniz gibidir. Bir damlası bile gönlü ferahlatmaya, fesadı uzaklaştırmaya yeter (Boyacıoğlu ve Erdağ, 2013). Deniz sonu belli olmayan bir alana sahiptir. Hoşgörünün de deniz gibi birleştirici bir gücü vardır. Bu nedenle hoşgörü düşüncesi deniz gibi bütün dünya insanlarını sarmalar.

Hoşgörü bir gökyüzüne benzer. Gökyüzü birleştirici bir güce sahiptir. Başımızı göyüzünü kaldırdığımızda güneşi, bulutu, ayı ve yıldızı çok rahatlıkla görebiliriz. Tüm bunlar gökyüzünde bir arada bulunmaktadır. Hoşgörünün de gökyüzünü birleştirici bir gücü vardır. Hoşgörü düşüncesi altında birleşen insanlar hayatlarına yön verirler. İnsanların mutlulukla bir arada olmasının sebebi hoşgörü düşüncesi benimsemek olmalarıdır (Mutluler, 2015).

Hoşgörü, insan ve toplum hayatında büyük önem taşımaktadır. Bu kadar çok siyasal, toplumsal ve ekonomik sıkıntıların ve kargaşaların yaşadığı günümüzde adeta insanoğlunun günahlarını çıkarmak istercesine tüm dünyada 1995 “Hoşgörü Yılı” olarak kutlanması anlamlıdır. Birleşmiş Milletler hoşgörü dünyamıza bir uyarı yapmak istemektedir. Eğer biz hoşgörülü bir dünyada yaşasaydık kanımızca buna gerek kalmazdı. Bir yaşam biçimi olarak ülkemiz insanı, elbette ki farklı düşüncelere hoşgörü göstermek zorundadır. Bu hoşgörü gerçekleştirilirse ardından uzlaşma gelir. Çünkü hoşgörü gerçek uzlaşmaya giden yoldur (Akbay, 1995).

Toplum hayatında insanların birbirlerine karşı mümkün olduğu oranda hoşgörülü olmaları istenir. Diğer insanları, farklılıkları göz önüne almaksızın, anlama değerlendirme ve onları kabul etme yeteneği, insanlar arasın da var olan farklılıklara saygı duyma ve açık tutumlu olmaya bağlıdır. Hoşgörülü, bir şeyi anlayışla karşılayarak, olabildiğince hoş görme, toleranslı, olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla hoşgöründe empati kurma, kendini karşıdaki insanın yerine koyma vardır, kendisine gösterilmesini istediği tutumu karşısındakine gösterme anlayışı vardır. Hoşgörü diğer insanlara saygı duyma onlardan bir şey öğrenme, farklılıklara değer verme, kültürel farklılıklara köprü kurma, haksız kişileri kabul etmeme, genel noktaları keşfetme ve yeni ortak noktalar oluşturma anlamındadır (Kouchok, 2008).

Tolerans, insani davranışlarımıza, kendimize ifade şekillerimize, dünyamızdaki zengin kültürel çeşitliliğe değer vermek, kabul etmek ve saygı duymaktır. Tolerans, inanç, düşünce ve vicdan özgürlüğü, tarafsızlık, iletişim ve bilgiden beslenmektedir. Farklılıkların ahenkli bir uyumu olan tolerans, sadece ahlaki bir görev değil aynı zamanda siyasi ve yasal gerekliliktir. Çatışma kültürünün yerine barış kültürünün yerleşmesine katkıda bulunmak, barışı mümkün hale getiren bir erdemdir. Tolerans taviz, lütuf veya endüljans (günah çıkarma) değildir. Bunların hepsinin üstünde ötekilerin temel hakları ve evrensel insan hakları tarafından desteklenen etkin davranışlardır. Devletler, gruplar ve bireyler tarafından uygulanan tolerans, temel hak ihlallerine ses çıkarmama durumu değildir (Mustafa, 2013).

Hoşgörü, bireylerin hak özgürlüklerinin güvence altına alındığı ve bireysel özgürlüklerin önem taşıdığı günümüzde bireylerin farklılıklarıyla bir arada yaşayabilmesi için sahip olunması gereken temel değerlerden biridir (Çalışkan, 2012 aktaran Yeşil Kayalı, 2014).

Kouchok (2008) hoşgörüyü kibar olmak, açık fikirli olmak, affedebilmek, sabırlı olmak ve kendisine davranılmasını istediği gibi diğerlerine davranmak olarak tanımlamaktadır. Türkiye’de ilköğretim programında değerler eğitimine açıkça yer verilmiş ve bu programda vurgulanan değerler arasında ‘hoşgörü’ de yer almıştır

Hoşgörü kavramı her şeyi görmemezlikten gelme, vurdumduymazlık demek değildir. Aksi takdirde disiplinsizlik ve sorumsuzluk doğar. Hoşgörünün kayıtsızlık serbest bırakma ve icazet etme gibi kavramlardan ayırt edilmesi gerekir. Bu kavramlar

hoşgörünün çıkış noktası olan toplumsal çeşitlilik karşısında hoşgörünün koşullarını oluşturacak şekilde ortaya çıkan kınama, iğrenme ve hoşlanmama duygularını içermezler. Çünkü hoşgörü toplumsal çeşitlik karşısında ortaya çıkar. Toplumsal çeşitlilikten kastedilen bir toplumdaki bireylerin karakterleri, eğilimleri, yönelimleri vs. bakımlarından birbirlerinden farklı oluşudur. Toplumsal çeşitlilikten kastedilen toplumdaki bireylerin karakterleri, eğilimleri, yönelimleri ve s bakımlarından farklılık oluşudur (Gözübüyük, 2002).

Hoşgörülü olmak, bireylerin farklı kültürlerden gelenlerle birlikte yaşamalarını kolaylaştırmaktadır. Bundan dolayı ötekileştirme olmadan, bireylerin daha erken yaşlarda hoşgörülü olmalarını ve farklı kültürleri benimsemelerini sağlamak, eğitimin en temel amaçlarından biri olmalıdır (Coşkun, 2018).

Ayrıca, hoşgörü tek taraflı bir iletişim tarzı da olmamalıdır. İletişim sürecinde bir kişinin sürekli hoşgörü bekleyen, diğerine ise hoşgörü göstermek zorunda kalan durumuna düşmemesi önemlidir (Tatar, 2009).

İradi olarak katlanma, hoşgörü kavramının doğasına ilişkin bir dizi etik tartışmayı beraberinde getirmektedir ve onu kabul, tanıma, özgürlük gibi kavramlardan farklı kılmaktadır. Yeri geldiğinde onun yukarıda sözü edilen kavramlarla olan farklılıklarını ortaya koymaya çalışacağız. Ancak, burada öncelikle üzerinde durmamız gereken şey, hem tasvip edilmeyen bir şeyin varlığını sürdürülmesine izin vermenin, moral bir gerilim barındırdığıdır. Hoşgörü kavramının gerilimi ya paradoksu olarak adlandırılan bu gerilimi D.D. Raphael'in ifadelerinden izlemeye çalışalım (Kuyurtar, 2000).

Bir şeyi tasvip etmemek onun yanlış olduğu yönünde yargıda bulunmaktır. Böyle bir yargı sadece öznel bir tercihi yansıtamaz. O aynı zamanda tümeli (evrensellik) iddiasındadır, her ahlaksal öznenin görüşü olmak iddiasındadır da. Bireyin yanlış olduğuna ilişkin bir yargının içeriği, aynı zamanda o şeye, haklı olarak müdahale edileceği anlamına da gelir. Tasvip etmeyişiniz ahlaksal olarak temellendirmişse o şeye nasıl niçin karşı çıkmayacaksınız? Niçin hoşgörü göstereceksiniz? (Kuyurtar, 2000).

2.2.4 Sovyetler Birliği Döneminde Azerbaycan Türklerinde Eğitim ve Kültürde Hoşgörü

Sovyet döneminde Azerbaycan'da okuma yazma bilenlerin sayısı hızla yükselmiştir. Bu dönemde %95 üzerinde Azerbaycan Türk'ü okuma yazma meselesini halletmiş durumdadır. Burada akla şöyle bir soru gelebilir? Acaba bu başarı Sovyetlerin eğitim sisteminin bir neticesi midir? Yoksa Azerbaycan Türklerinin öğrenmeye karşı olan isteklerinden mi kaynaklanmıştır? Bu sorulara kısmen de olsa kısa cevap vermek gerekir. Zira Sovyet döneminde önce ilkokul mecburi tahsil dönemi olarak uygulanmıştır. Bu arada Sovyetlerin açtığı halk mekteplerinde ve kurslarda okuma yazma bilmeyen yaşlı nesle de mümkün olduğu kadar okuma yazma öğretilmiştir. Fakat 1950'li yıllara kadar uyguladığı bu eğitim sistemi neticesinde Azerbaycan aydınının öncülüğünü yaptığı ana dili, milli tarih ve kültür konuları hakkında güzel yazılar yazılmaya ve Moskova'nın Azerbaycan'da uyguladığı Sovyetleştirme politikasına bir nevi karşı çıkma hareketi başlatılmıştır. Fakat bu arada bilhassa fen bilimlerinde Azerbaycan'da kıymetli insanların yetiştiğini görmekteyiz. Öyle ki bu kıymetli bilginlerin sayısının gittikçe çoğalması ve Azerbaycan Türkleri arasında bir potansiyel oluşturması Sovyetleri olduğundan biraz tedirgin etmiştir (Saray, 1993).

Kültür hayatı oldukça eskilere dayanan Azerbaycan, birçok ünlü Türk edip ve şairini de içerisinden çıkartmıştır. Hüseyinzade Ali Bey'in XIX. yüzyılın sonlarına doğru ortaya attığı Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak fikri bütün Türk dünyasında taraftar buldu. Hüseyinzadeden tutun ve Hüseyin Cavit'e kadar Türkçülüğün ve Türkçeciliğin önderliğini yapan bu insanlar, zaman zaman Türkiye Türklerine de örnek oldular. Azerbaycan şivesi ve onun vücuda getirdiği edebiyata köklü bir yapı üzerine kurulmuştur. Dede Korkut Hikâyeleri ise, sözlü edebiyatın bir şaheseridir. Bu muhteşem hazineye sadece Azerbaycan Türkleri değil, bütün Türk dünyası sahip çıkmaktadır. Hakikatte de Korkut Ata'nın anlattıkları, Türklerin hepsini yakından ilgilendiren tarihi destanlardır. "Ekinci" adlı ilk Türkçe gazete 1875 yılından Hasan Bey Zerdabi tarafından Azerbaycan'da yayımlandı. Bu gazete aynı zamanda Türk milliyetçiliği fikrinin de olgunlaşmasına yardımcı oldu. Bu arada 1905 İhtilali Azerbaycan'da birçok alanda gelişmelere aracılık yaptı. İhtilalin sağladığı küçük hürriyet ortamı, Azerbaycan'da milli güçlerin harekete geçmesine yol açmıştır. Bakü'de kurulan Tağıyev Tiyatrosu, Müslüman Kadınlar Birliği, Müslüman Nasreddin çocuklara mahsus Saadet Mektebi, Neşri-i Maarif Cemiyeti, hep bu devrin

kıymetli eserleridir. Bu esnada toplumcu yazarlar Celil Memmetkuluzade'nin yayın hayatına soktuğu "Molla Nasrettin Mecmuası" etrafında kümelenmişlerdi. 1905-1907 yıllar arası Azerbaycan tiyatrosunun da geliştiği bir devirdir. Bestekâr Üzeyir Hacıbeyli 1907' de Fuzuli'nin Leyla ve Mecnun hikâyesini besteleyerek, sahneye koydu. Az zamanda bütün Kafkasya, İnan, Türkiye, Türkistan, Kırım ve Balkan sahnelerinde başarıyla temsil olunan "Arşın Mal Alan" opereti ve diğer eserler vücuda getirildi (Saadettin, 1996).

Sovyet Sonrası Kültürel Dönüşüm: Mülakat yapılan kişilere literatürü hangi dilde izledikleri ve çocuklarının hangi dilde eğitim aldıkları sorulmuştur. Onlar hem Rus dilini hem de Azerbaycan dilini bildiklerini ve literatürü her iki dilde de izleyebildiklerini söylemişlerdir. Çoğu Rus dilinde eğitim aldıkları için Rusçayı daha iyi bildiklerim ama sonuçta her iki dili de kullandıklarım belirtmişlerdir. Görüştüğümüz kişilerin içinde öncelikle Azerbaycan dilinde eğitim alanlar da bulunmaktadır. Aynı kişilere çocuklarının hangi dilde eğitim aldıkları sorusu da sorulmuştur. Çoğunluğun çocuğu Azerbaycan dilinde eğitim alırken, çocuklarının Azerbaycan Türkçesini iyi, Rusçayı ise orta seviyede bildiklerini söyleyenler olmuştur (Tokluoğlu, 2002).

2.2.5 Azerbaycan Türklerinde Aydınlanma, Milli Uyanış Ve Seküler Görüşün Meydana Çıkmasında Hoşgörölük

XIX. yüzyılda Azerbaycan Türklerinde ulusal bilincin oluşmasında Mirza Fetih Ali Ahundov'un (1812-1878) ismi ön sırada gelmektedir. O, kendisinden sonra milli düşünceye yön veren aydınlar üzerinde de söz sahibi olmuş, yeni vizyon belirleyerek geleceği de etkilemiştir. Ahundov karmaşık dünya görüşüne sahip olmuştur. Türkçeye değer vermesinin yanı sıra tarih planında da modern Fars milliyetçiliğinin doğuşuna olanak sağlamıştır. Şöyle söylemek mümkündür: Ahundov dil ve edebiyat planında Türk, tarih planında Fars milliyetçiliğinin kurucusudur. Nitekim Ziya Gökalp de "Türkçölüğün Esasları" adlı kitabında bu konuya değererek Ahundov'u Türk milliyetçiliğinin doğuşunda etkili ve erdemli şahsiyet olarak niteler. Dine karşı olumsuz tavır takınması ve açıkça ateistlik görüşler belirtmesi Ahundov'la kitle arasında derin bir uçurum oluşturmuş ve bazı inançlı kesim tarafından da kâfir olarak nitelenerek ondan uzak durulması gerektiği vurgulanmıştır. Her şeye rağmen Kafkas Türklerinin uyanışı ve aydınlanmasında Ahundov ilk bayraktar olmuştur. Çünkü

halkların uyanışı için önce tüm kitlenin anlayabileceği bir dil gerekmektedir. Ahundov da sade ve anlaşılabilir halk Türkçesinde yazdığı için eserlerinin idrak edilmesinde bir sorun yaşanmamaktaydı (Süleymanlı, 2006).

Yazarın realist ve maarifçi bir üslupla komedilerinde ele aldığı konular sadece Azerbaycan Türklerinin değil bütün Doğu'nun ortak problemi olan meselelerdir. Daha önce de belirttiğimiz gibi toplumu ön plana çıkaran bir düşünce yapısına sahip olan Ahundov, eserlerinde bireysel problemlere değil toplumsal konulara yönelmiş ve genel konuları dikkatlere sunmuştur. O dönemin toplum yapısında var olan bozukluklar bütün Doğu için ortaktır. Kötü yöneticiler, halkı aldatarak zengin olmaya çalışan tüccarlar, zanaatkârlar, insanların dinî duygularını sömüren mollalar, cahillik, kadının toplum içindeki konumu, batıl inançlar, ekonomik zayıflık vb. konular Ahundov'un eserlerinde o dönemin toplumsal sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır. "M. F. Ahundov'un Komedielerinin önemi bir de şudur ki, yazar bu eserlerde edebiyatımızda realist sanatın temelini atmıştır." (Memmedov, 1975 aktaran Sedat, 2015).

Ahundov'la eş zamanlı olarak Kafkas Türklerinin aydınlanmasında gazeteci Hasan Bey Zerdabi'nin de büyük etkisi olmuştur. Zerdabi Kafkasya'da ilk kez olarak "Ekinci" gazetesini Türkçe çıkarıyordu. Zerdabi; Ekinci'nin yayından kaldırılmasından sonra Kaspi, Kavkaz, Novoye Obozreniye, Zemledelçeskaya ve Kafkas Köy Tasarrufatı Cemiyeti'nin yayın organında halkın sorunlarını yazmaya devam eder. Zerdabi, Müslüman kız çocuklarının okuması için bir Müslüman Kız Okulu açmaya çabalamıştır. Mollaların engellemelerine karşın uzun ve yoğun çabalar sonucu izin alınır ve Kaspi gazetesinin sahibi ve Zerdabi'nin eski arkadaşı olan Zeynelabidin Tagıyev başkanlığında, Zerdabi'nin başkan yardımcılığında ve Zerdabi'nin eşi Hanife Hanım'ın müdireliğinde Azerbaycan tarihinde bir ilk olan Müslüman Kız Okulu 7 Ekim 1901 tarihinde açılır. Bu okuldan birçok öğrenci başarı ile mezun olarak önemli mevkilerde görevler alırlar (Abalı, 2017).

2.2.6 Hoşgörülü olmanın şartları

2.2.6.1 Affetmek

Hoşgörülü olmanın önemli prensiplerinden biri olan af, kötülük, haksızlık edenini işleyenini bağışlama cezalandırmadan vazgeçme anlamında kullanılmaktadır. Birlikte

yaşayan insanların arasında kin ve nefretin, kırılğan ve düşmanlığın, garez ve hasedin yok olmasında önemli bir etken, yapılan kötülüğe karşı iyilikle, muamele etmektir. Bu nahoş tavır ve fiiller irtikâp ederek, suçlu duruma düşen kimse davetçi tarafından mutlaka cezalandırmayı bekler. Hiç ummadığı bir şekilde afla karşılaştığı zaman, onda muamele, psikolojik tesir icra ederek, adeta bir ruh inkılabı meydana getirir ve muhatap, davetçiye en büyük düşman iken, en fazla düşmanlıkta bulunmuşken, birdenbire davetçinin en samimi bağılısı ve yardımcısı olabilir, buna şu ayeti işaret etmektedir. İyilikle kötülük bir olmaz, sen kötülüğü en güzel bir şekilde önle, o zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur (Arslan, 2000).

Görüldüğü gibi felsefi anlamda bir zorunluluktan öte kişinin kendi tercihine bırakılmış durumdur. Kişi kendini inciten veya mağdur eden bireyi isterse affeder isterse affetmez. Ama affederse olumlu ilişkilerin başlamasına yol açacağından ve bireyin hem kendinden hem de suçlu olumlu psikolojik ilişkiler yaratacağından ahlaki olarak yüksek değere sahip olacağı kanısına varılmıştır. Affetme çok boyutlu psikolojik bir yapı olarak birçok düzey içerisinde tanımlanmıştır. Affetme düzeyleri kişisel affetme (kişilerarası affetme (kendini affetme), kişilerarası affetme (diğerini bağışlama), ortak (communal) affetme bir toplulukta etnik grupların birbirini affetmesi), ulus içindeki toplulukları affetme (bir ülkede farklı toplulukların birbirini affetmesi) ve uluslararası affetme (farklı ulusların birbirini affetmesi) olarak verilmektedir (Hepp Dax 1996, aktaran Şamatacı, 2013).

Affetme kişide psikolojik açıdan bir rahatlama yaratır. Kişinin mutlu olmasına, psikolojik açıdan iyi olma haline etki ve yardım eder. Affetmede bazı kişilik olguları ön planda yer almaktadır. Nitekim bu kişilik özelliklerine göre bazı insanlar bağışla yıcı olabiliyorken bazı insanlar bağışlayıcı olamamaktadırlar. Bireylerin bazısının çok aşırı bağışlayıcı olmasının yanında bu durumun tam tersi olan intikam alma arzusunun bazı bireylerde sık görülmesinin sebebi de bu kişilik özelliklerinin kişiden kişiye farklılık göstermesidir (Bugay, 2011 aktaran Khirizad 2016).

Geçmişini temizlendiğin, olanlara ve olaylara takılı kalıp affetmediğin, kendinle barışmadığın sürece, ne kadar olumlu düşünürsen düşün, düşüncelerin ve hayallerin gerçekleşmeyecek (Şen, 2013).

2.2.6.2 Affetme Tanımı

Affedebilmek cesaret ister. Ayrıca erdem, sabır ve hayal gücü de gerektirir. Çıkıp çıkabileceğiniz en karmaşık psikolojik yolculuk olabilir. Yerleşmiş genel kanının, insan doğasına yokuşuna karşı dar bir eğimden başlayan yolculuktur (Edward ve Hallowal, 2004).

Felsefe, edebiyat ve teolojisinin uzun yıllardır konusu olan affetme ve affedicilik, pozitif psikolojisinin gelişmesiyle birlikte psikoloji alan yazınına girmiş ve araştırmalarda öncelik verilen kavramlardan biri olmuştur. İnsanoğlunun barındırdığı en eski ve en güçlü hislerden biri (Taysi, 2010) olan affetme kavramını konu olan araştırmaların sayısında artış olmasına rağmen affetmenin kavramsal tanımı henüz tam olarak yapılmamıştır (Taysi, 2010 aktaran Gürbüz, 2016).

Affetme bireyin önemli derecede haksızlığa uğramış olmasına rağmen dargınlık, olumsuz yargılama, ilgisiz davranma, kin duyma, öç alma, ödeşme hakkından vazgeçme ve hak etmediği halde suç işleyen kişiye karşı merhamet, sevgi, şefkat gibi olumlu duyguları teşvik ederek kişiye bir hediye sunması olarak tanımlanır (Baskın ve Enright, 2004; Freedman ve Rique, 1998; Miskura, 2010; Worthington, 1998 aktaran Çolak, 2014).

Affetme, ahlaki bir karşılıktır ve öfkeli olmayı durdurmak ya da olayları kabullenmekten daha fazlasını gerektirir. Affetme görmezlikten gelme, unutmaya ya da uzlaşmadan farklıdır. Birey belirli bir davranışı hoş gördüğünde, hata yapan kişinin eylemleri için bir gerekçesi olabileceğini fark eder. Buna karşılık, birey affettiğinde hata yapan kişinin davranışını açık bir biçimde ahlaken yanlış olarak etiketler ancak hataya rağmen kişinin özünde değerli olduğunu kabul eder (Enright ve Kittle, 1999 aktaran Çolak ve diğerleri, 2017).

Affetme, suçluya karşı kurbanın (kendisine karşı suç işlenen) düşünce, duygu ve davranışlarında gerçekleşen diğergam dönüşüme verilen bir isimdir. Affetmeyi reddederek bunda ısrar etme durumu ise kin güttür. Affetmek, suçu görmezden gelmek ya da suça bahane bulmak anlamına gelmez. Suçlunun yaptığı bir şeyden pişman olması; belki olayların daha farklı gelişmiş olmasını dileme; en azından suçlunun yaptığı şeyi bir daha tekrarlamayacağı konusunda iyimser olunması anlamına gelir. Affetme suçlunun sorumluluğundan kurtulması anlamına gelmez.

Affetme, manevi anlamda kırgınlık yaşayan kişinin; bu kırgınlığı ve kızgınlığından, suçlu lehine vaz geçmesidir (Ayten, 2009).

Affetmek zarar gören ilişkinin düzeltilmesi amacıyla kişinin intikam duygularını hoşgörü ve empati duygularıyla değiştirmesi olarak tanımlanmaktadır (MCCollough Pargamen ve Thoresen, 2000 aktaran Halisdemir, 2013).

Affetme tanımlanması zor ve karmaşık olan bir kavramdır. Bu nedenle affetmeyi açıklamaya yönelik öne sürülen görüşlerde; temel bazı farklılıkların olduğu dikkat çekmektedir. Affetme ile ilgilenen araştırmacıların çoğu; yukarıda da görüldüğü gibi, bu kavramı, olumsuz duyguların “gitmesine izin vermen”in yanı sıra, inciten bireye sunulan koşulsuz bir armağan olarak ele almaktadır (Önal, 2014). Affetme, karşımızdaki kişiye yönelik olan kinli duygulardan uzak durmak, merhamet, empati gibi duyguları içimizde besleyerek intikam gibi hislerin önüne koymaktır.

Tanımların çoğu kişilerarası ilişkilerde affetmeyi tanımlasa da son zamanlarda kendini affetme konusunda da tanımlar geliştirilmiştir. (Enright ve diğerleri, 1996) söz ettiği üç affetme (kişilerarası affetme, kendini affetme ve affedilme) türünden biri kendini affetmedir. (Enright ve diğerleri, 1996) kendini affetmeyi “kişinin yaptığı hatayı kabul etmesinin ardından, ‘kişinin kendini kabulünün ve olumlu duygularını artması ve kendine kızma gibi olumsuz duygularını azalması” olarak tanımlanmıştır. (Enright 1996, aktaran Özlem, 2014). Affetme, bizzat kendinle yalnız kalarak, kendinle konuşmak, kendine ceza yöntemini uygulama, kendine zarar verecek olan davranışlardan kaçınma olarak tanımlanmaktadır.

2.2.6.3 Affetme Kavramı ve Tarihçesi

Dini ve psikolojik açıdan hem suçlu hem de mağdur açısından önemli bir süreçtir. Hatalardan kurtulmak isteyen suçlu biri, mağdur birisi içinse ancak ve ancak affetme yoluyla baş verecek olayları bellekten temizlemek, hepsini geçmişte bırakmak gerekir. Affetme ne zaman olur: kişinin incitilme davranışlarıyla başlar ve hep kişiler arası ilişkilerde herkes mutlaka birileri tarafından inilmektedir (Kara, 2009 aktaran Kaya, 2015).

Felsefi anlamda affedicilik ilkesi erdemlilik kavramıyla eşdeğer tutulmuştur. Kişinin erdemli olarak kabul edilmesi, kendisine karşı suç işleyen bireyleri affetme oranı ile

eş tutulmuştur. Yüzyıllar boyu toplumlar affetme kavramını olumlu kişilik oranlarıyla eşleştirmişlerdir. İncitilen kişinin suçluyu affetmesi merhamet ve vicdan kavramlarıyla örtüştürülmektedir (Güleç, 2013).

Affetme, suçluluk duygusu ile yüzleşmek ve bu duygunun hafifletilmesi için onarıcı bir araç olarak kullanılır ve suçluluk duygusundan kurtulmak din ile psikoloji arasındaki bir ortak alanda gerçekleşir. Bağışlama pek çok karmaşık bilişle birlikte beyinde temsili olan uzlaşmacı bilişsel süreçlerden biridir. Bağışlamanın altında yatan sosyal biliş, empati ve ahlaksal yargılar gibi süreçlerin indirgemeci olmaksızın açıklanması ve çözülmesi mümkündür (Çoklar ve Dönmez, 2014).

Bu kavramlardan biri de geçmişten günümüze pek çok araştırmacı tarafından ele alınan affetme kavramıdır. Felsefe ve din literatüründe affedicilik ilkesi erdemlilik kavramıyla eşdeğerdir. Kişinin erdemlilik düzeyi, kendisine karşı suç işleyen bireyleri affetme oranı ile eş tutulmuştur. Felsefe ve din literatürüne göre merhametli insan karşısındaki bireyi bağışlarken kin ve intikam duygularını içinde barındırmaz. Din ve felsefe literatüründe affetme ahlakla bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Affetme, bir zorunluluk değildir. Affetme davranışı hem affeden hem de affedilen taraf için olumlu sonuçlar doğurması nedeniyle ahlaki açıdan da oldukça önemsenen bir değerdir (Yaşar, 2015).

2.2.6.4 Affetme Eğitimi

Yapılan araştırma sonuçlarına göre bağışlama kavramı çocukluğun sonuna doğru oluşmaya başlamaktadır. İlk çocuklukta bağışlamanın anlaşılması oldukça zordur. Çocuk ancak bağlantı kurduğu ‘nesneyi kendi içinde yönlendirilebilme becerisine sahip olduğunda bağışlamayı uygulayabilecek duruma gelir. Dini ve kültürel değerlerin bağışlamayı desteklenmesi, teşvik etmesi bu süreci hızlandırmaktadır. Bütün bunlara rağmen, kişi bağışlamaya çalışırken stres, karmaşa, zorlanma gibi birçok zorluk yaşa bilmektedir, ancak bu durum bağışlamayla birlikte bir denge halini almaktadır. Gerçek bağışlama, ergenlik öncesi gelişmekte ve karşılıklılık temelinde sana nasıl davranılmışsa öyle davran düşüncesine dönüşmektedir. İnsanların bilişsel becerileri geliştikçe, başkalarının bakış açısından olaya bakmaları ve bağışlamayı kolaylaşmaktadır (Hökelekli, 2013).

Bağışlama ihtiyacımız, affetme kapasitemiz besler ve affetme kapasitemiz bağışlanma ihtiyacımızdan kaynaklanır. Affetme hakkında konuştuğumuzda mutlaka teke taraflı odaklanılır: affetmek veya affedilmek. Ama gördüğüm kadarıyla iki taraf da aynı eve, affetme evine açılan farklı kapılar. Affetmek istediğinizde bir kapıdan, affedilmek istediğinizde diğer bir kapıdan giriyorsunuz. İki kapı da affetmeye açıktır (Edward ve Hallowal, 2004).

2.2.6.5 Kendini Affetme

Affetme, haklı duygulardan vazgeçmeyi ve inciten kişi hak etmese bile ona iyilikle cevap vermeyi kapsamaktadır. Bu noktada yanlışı yapan kişiye karşı “koşulsuz bir hediye sunma” durumu vardır. Çünkü hem gelişen olumsuz biliş, duygu ve davranışların yerine daha olumlu duygu ve düşünceler geçmekte hem de zarar veren kişiye hakkı olmasa da yardımseverlik ve merhamet gösterilmektedir (Keleş, 2018).

Bireyin doğru olmayan davranışlarını görmemezlikten gelmesi onun kendini affetmesi anlamına gelmez. Sorunlu davranışların değişmesi sonucunda kişinin kendini affetmesi yalnız o zaman kendini değerli hissedebilir. Yaptığı hataların farkında olur ve kendine nesne olarak uyum sağlamaktadır (Enright, 1996 aktaran Topbaşoğlu, 2016).

Affetmeyi bireylerin manevi sağlıklarıyla da ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Daha önce belirtildiği gibi neredeyse tüm dinler bireyleri affetme konusunda telkin etmektedir. Bireylerde affedici olduklarında dini telkin yerine getirdiklerine inanmaktadırlar. Böyle bir inanç ise, bireylere bir dini görevi yerine getirme huzuru vermektedir. Ayrıca ruhsal olarak, haksızlık yapan kişiye affedildiğini ifade etmek ve gerçek affetmeyi yaşamak, daha barışçıl bir durum sağlayacağı ve bireylerin bir harmoni içerisinde birlikte olacakları anlamını taşımaktadır. Ek olarak, affetme bireylerin yaşamda anlamı bulmalarına yardımcı olmakta (Tongere, 2014) ve diğerkâm davranabilmelerini sağlamaktadır (Tongere, 2014 aktaran Seydi, 2016).

İnsan yaşamında çok önemli bir yeri olan ilişkiler, onun hayat şeklini belirlemede önemli faktörlerin başında gelmektedir. Bu ilişkiler iyi ya da kötü olabilirler ve yaşam süresince değişikliğe uğrayabilirler. İlişkilerin iyi şekilde ilerlemesi de kötü bir hâl alması da insanların elindedir. Olumlu ya da olumsuz davranış sergileyen bir kişi, yakın ya da uzak ilişkide olduğu birini etkileyebilir, onu kırabilir ve ilişki zarar

görebilir. Bu ilişki arkadaşlık ilişkisi, evlilik ilişkisi, aile ilişkisi, iş arkadaşlığı ilişkisi olabilir. İlişkide kırılan, incinen taraf karşı taraftan intikam alma eğiliminde olabileceği gibi, onu affetme yolunu da seçebilir (Şahin, 2017).

Affetmeye yönelik genel eğilimi, “affedicilik” olarak tanımlamak mümkündür. Bağışlayan kişi, sinirini ve affetme önündeki bariyeri, duygularına denetleme sağlayan, faziletli düzeyde gelişmiş duygu yönetimi becerilerine sahiptir. Bağışlamakta olan kişi başkalarıyla iyi, uyumlu, yardımsever ilişkiler içindeyken, diğerinin acı çekerken bakış acısına şahit olmak, bunu öz şahsi tecrübelerimden ayırt etmek yeteneği göstermektedir (Asıcı, 2013).

Psikoloji literatüründe ise kendini bağışlama “kendini nesnel hatasını kabul ettiğinde karşılaştığı kendine gücenmişliğini bırakmada istekli olmak, kendine karşı merhamet, cömertlik ve sevgi beslemektir” şeklinde tanımlanmıştır (Enright, 1996 aktaran Seyfi, 2017).

Kişilerarası affetme diğerleri tarafından incitilme ile başlamasına rağmen kendini affetme diğerlerini incitmeyi içerir. Bu fark kendini ve diğerlerini affetme ile ilgili süreçleri etkiler. Diğerlerini affetme sürecinde kişi diğerlerine karşı negatif tepkiler verirken, kendini affetmede yer alan suçlama, nefret ve öfke duyguları kendine yöneliktir (Bugay, 2010 aktaran Baloğlu, 2017). Affetmenin diğer önemli bir boyutu olan kendini affetme ise bir başkası tarafından kişinin kendine ilişkin oluşturduğu kızgınlık ve dargınlığı terk ederek kendine karşı sevgi, şefkat ve cömertlik hissetmesi olarak tanımlanmaktadır. Keşfetme aşaması (inkâr, suçluluk, utanç vb.), karar aşaması (fikir değişmesi vb.), çalışma aşaması (kişisel, farkındalık, merhamet, vb.) ve son olarak son üç aşaması (anlam, kazanmak, yeni amaç ve b.) (Seyfi, 2017).

Affetme kişinin mevcut anda daha mutlu ve özgür yaşa bilmesi için üzerindeki olumsuz duyguların gücünü azaltır. Bireyi inciten kişiye karşı merhamet, empati, anlayış gibi pozitif duygulara yönlendirir. Bireyi inciten ve gücendiren davranış daima yaşamının bir parçası olarak kala bilir. Ancak affedicilik yaşanan olayın birey üzerindeki etkisini azaltabilir ve bireyin yaşamının olumlu noktalarına odaklanmasına yardımcı olabilir. Affedicilik ayrıca inciten kişinin sorumluluğunun inkar edildiği anlamına gelmez ve yanlış küçültmez ya da haklı çıkarmaz. Davranışa bahane bulmadan bir kişi affedilebilir (Worthington, 1998 aktaran Karakaş, 2014).

2.3 Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

2.3.1 Orta Çağ'da Azerbaycan'da Toleranslık (476-1453)

Orta Çağ'da Azerbaycan şiir okulu temsilcilerinin eserleri evrensel değerler konusunda önemli bir konumdadır. Nizami Gencevi'nin (1141-1209) eserleri bu açıdan farklılık göstererek sanatsal yaratıcılığın en güzel örneklerini oluşturur. Onun sanat hayatında çok kültürlülük ve toleranslık gibi unsurlara rastlamak mümkündür. Gencevi, eski zamanların Makedon fatihleri ve Yunan filozofları, Eflatun, Sokrates, Aristoteles hakkında derin bir bilgiye sahiptir. Unutmayalım ki, Nizami Gencevi için şahsiyetin en yüksek makamı (ölçüsü) insanlıktır. Milli, dini ve ırksal ayrılıkları kesin olarak reddeden bu şairin kahramanları arasında; Türk, Arap, Fars, Çin, Hint, Kafkasya Grekçeleri ve diğerlerinin temsilcileriyle karşılaşırız.

İnsancıl şair, halkın mutluluğunun yüksek hedefleri uğruna bu kahramanlarla, farklı din adamlarına karşı savaşır. İnsanın kişiliğine ve insan emeğine saygı, şairin sanatının önde gelen konularından biridir (Hüseynov, 2012).

2.3.2 N. Tusi'nin Bakışlarında Toleranslık Görüşleri

Orta Çağ'da devletler genelde din ve mezhep merkezli kurulduğundan toplumsal uzlaşma zor sağlanıyor ve kılıçla berkarar oluyordu. İlk olarak Selçuklular döneminde din-siyaset ayrımı kısmen de olsa ortaya çıkmıştır. Selçuklar, hilafet yönetim biçimine karşı sultanlık politikasını geliştirmiştir. Selçukluların hemen ardından Moğol İmparatorluğu kurulmuştur. Moğollar tüm dinleri, mezhepleri ve tarikatları eşit gören bir politika izlemişlerdir. Bu da inançlar arasında toleransın şekillenmesine yol açmıştır. Moğolların döneminde dinler ile inançlar arasında tolerans üzerine en çok düşünen ve düşüncelerini kitaplaştıran Tusi olmuştur. III. yüzyılda Azerbaycan dünyasında bulunan önemli simalarından biri de Nasreddin Hasan Tusi idi. İlk eğitimini babasından alan Tusi, sonra eğitimine Hemedan ve Tus şehirlerinde İbni Sina ve Behmenyar gibi şahsiyetlerin öğrencilerinin yanında devam etmiştir. Kuhistan, Nasreddin Mühteşeminin'in İsmaililer sekreteri tarafından ahlak üzerine bir kitap yazmaya başlar. 1253'te Ahlaki Nasir "Nasreddin Tusi'nin ünlü eseridir (portal.azertag.az).

2.3.3 Tolerans, Azerbaycan Halkının Karakteristik Özelliğidir

Yüksek hoşgörü, her şeyden önce yüksek kültürün bir tezahürüdür. Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra, yüzyılların geleneği devletin ideolojisinde güçlendi.

Farklı kùltürlere ve dinlere mensup insanların bir arada yaşamasının devlet düzeyinde bir doğrulaması vardır ve bu da anayasayla belgelenmiştir. Oluşturulan bu ortam, Azerbaycan'ın tüm Güney Kafkasya'da hoşgörü örneği olduğuna işaret eder. Burada farklı kùltürlerin ve dinlerin bir arada bulunduğu özel bir model oluşturulmuştur.

Azerbaycan'da farklı dinlerin bu şekilde bir araya gelmesi son derece önemlidir. Aslında bu, Azerbaycan'ın samimiyeti ve Azerbaycan halkının dinine olan bağlılığını göstermektedir. Azerbaycan'a yerleşen halkın çoğunluğu İslam dinini benimseyen Azerbaycan halkıdır. Aynı zamanda, Hristiyan Ortodoks, Yahudilik dinlerinin ve farklı uluslardan temsilcilerin bulunduğu insanlar Azerbaycan'da yaşamaktadır. Azerbaycan halkı diğer dinlere daima hoşgörölü davranmışlardır (Tahirova ve Qəmbərova, 2015).

Tolerans, sürekli olarak gelişen ve değişen dünyamızda en çok tartışılmış ve hala tartışılan konulardan biri olmuştur. Tartışılmasının nedeni ise insanlığın geleceğinin, toleranslık ilkelerini nasıl ve hangi seviyede uygulayacağına bağlıdır. Dünyada yüzlerce din, mezhep ve tarikat aynı zamanda binlerce halk ve etnik grup mevcuttur. Bu farklı inanç ve etnik gruba, milliyete sahip olan insanlar, aynı yer küreyi paylaşmaya mecburdur. Dünya üzerinde çok sayıda savaş meydana gelmesine rağmen, bu savaşların hiçbirisi dünyanın yıkımına yol açmamıştır. Hatta dini ve milli ruhta ortaya çıkan çatışmalar çoğu zaman yerel düzeyde olmuştur. Bugün ise durum bambaşkadır. Küreselleşme döneminde dini zeminde baş gösteren küçük bir olay kısa zamanda bölgesel ve küresel savaşa dönüşebilir. En vahim olan şey ise, 20. yüzyılın insanının bundan bir asır önceki insana benzememesidir. Şimdi insanoğlu tüm dünyayı mahvedebilecek büyüklükte ve güçte silahlara sahiptir. Maalesef dünyanın geleceği onu mahvedebilecek “güçlü insan”ın vereceği ani karara bağlıdır. Tüm bu durumlar göz önüne alındığında, herkes günümüz dünyasının her zamankinden daha fazla hoşgörüye ihtiyacı olduğunu kabul etmektedir. Dünyamızın geleceği için hayatta kalmanın en etkili yolu hoşgördür. Kùltürün önemli bir unsuru olan hoşgörü, bugün farklı inanç, gelenek ve göreneklere sahip insanların bütünleşmesinde gerekli bir koşul olarak kabul edilmektedir (Muhazire, 2014).

“Hoşgörölü kişi kime denir?” sorusuyla ilgili olarak, dikkate alınması gereken bazı ayrıntılar vardır. Örneğin, bir kişinin farklı bir dine mensup olması ve kendi inanç ve

ahlak özelliklerine göre yaşamasına, güç sahiplerinin müdahale etmemeleri beklenmektedir. Bu müdahalenin gerçekleştirilmemesi hoşgörü kavramıyla çok yakından ilişkilidir. Daha net ifade edilirse, hoşgörülü kişi; başkalarına müdahale etme gücü olmasına rağmen, bu güçten gönüllü olarak vazgeçen ve müdahale etmeyen kişidir. Bu konuda önemli fırsatlardan biri hoşgörülü kişi ancak bir veya birkaç dinin değil, tüm dinlerin mensup üyelerine saygı ile yaklaşmalıdır. Örneğin, bir şahıs sadece semavi dinlerin mensuplarına sabırla davranıyor, diğer dinlere karşı saygısızlık yapıyorsa, o hoşgörülü sayılamaz. Bu tolerans anlayışının sınırlamak veya onu net bir şekilde şartlar ve sınırlar çerçevesinde kabul etmektir. Bu tür toleransın “kusurlu” seçenekleri dünyada, özellikle dindarlar arasında en çok denk gelen, ama uzmanlar tarafından kabul edilmeyen şeklidir. Böyle anlarda bazen ortaya bir soru çıkar: “Toleransın sınırı nerde bitiyor?” Bu uluslararası arenada çok tartışılmayan, ama bazı şahıslar tarafından sıkça sorulan bir sorudur. Hemen her toplumda yer alan bazı kimseler, toplumca kabul edilmesi mümkün olmayan bazı olayları savunabilmektedir (Salahlı, 2015).

Tabii ki, hoşgörü başkalarının inancını tehlikeye atmak ya da başkalarının inancını haklı çıkarmak değildir. Hukukta popüler bir deyim vardır: “Başkasının hakları başladığı yerde senin hukukun sona erer.” Tolerans bu fikrin biraz farklı versiyonu olarak açıklanabilir. Aynı zamanda, deneyimler göstermektedir ki, mutlak sabırlılık kendi sırasında bazen iyi olmayan keyifliliğe ve şiddete yol açar. Bu açıdan, hoşgörü kötü bir fırsata dönüştürülmemelidir. İlk olarak, dini hoşgörünün kapsamlı yorumuyla tanınan bir Hristiyan ilahiyatçı olan Foma Akvinal’ın “Teologiyaların Külliyyatı” adlı eserinde çalışılmıştır. Ama ilk olarak hoşgörü problemini inceleyen İngiliz filozofu John Locke olmuştur. O, hoşgörü hakta nasihatname (veya Toleranslık mektubu) eserinde, hoşgörünün asıl, hakiki kiliseyi haklı göstermeye çalıştı. C, Locke düşünür ki, dinde sevgi, iltifat ve merhamet yoksa o hakiki sayılamaz (İsmayılov, 2014).

Antik tarihi olan ‘tolerans’ kavramı çatışmalı toplumlarda gerçek doğru yol gibi tanımlanmaktadır. Fransız dilinden “Tolerance” başkalarının farklı şekilde düşünmesine ve davranmasını açıklayan yeni ilişki gibi kendini göstermektedir. Çin dilinde “kuanronq” izin almak, yabancıyı kabullenmek, başkalarıyla olan ilişkiyi yardım sever biri gibi açıklamaktadır (Kazımov, 2018).

Tolerans çalışmalarında önemli kişilerden biri Georgi Simmel'dir. Katolik doğumlu Simmel Ferdinand Tönnies birlikte, Alman sosyolojisinin kurucularından bir olarak kabul edilir. Dinin kamusal yaşamda yerini belirleyen ölçüleri, bireylerin ve toplumların çalışmasında küçük detayların göz ardı edilmesini gerektirdi. Simmel'in araştırma ve analizi tolerans anlayışının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Tanınmış düşünürlerin yanı sıra Y. Bentam, A.Tokvili, D.Didro, C.Millet ve T. Nukom gibi tanınmış akademisyenler, hoşgörüyü bilimsel ve teorik bir konu olarak ele almaktadır (İsmayılov, 2014).

Toplumda, tolerans ilkeleri belirlenmeden, bu yönde çaba harcamak oldukça gereksizdir. Diyalogun gerçekleşmesi için, taraflar birbirlerini kabul etmeli ve bir masa etrafında oturmaya karar vermelidir. Eğer taraflar hoşgörülü değilse, birbirlerini kabul etmeyecek ve sonuçta diyalog gerçekleşmeyecektir. Modern dünyanın diğer değerleri gibi hoşgörü de bütün toplumlarda, hoşgörü ilkeleri açısından 21. yüzyıla kadar büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Bugün dünya da hiçbir devlet uluslararası çerçeve de kabul edilmiş hoşgörü ilkeleri resmi şekilde reddetmiyor. Ama tabii ki, bu ilkelere uymayan devletler ve toplumlar yeteri kadar vardır. Örneğin, Ermenistan, insan hakları ve bileşenleri gibi hoşgörüyle ilgili sözleşmelere olan bağlılığına rağmen, etnik olarak saldırganlık politikasını henüz terk etmemiştir. Aksine, Ermenistan dünyanın gözünde ve uluslararası örgütlere karşı tek etnik devlet haline gelmiştir (Dandamayev ve diğerleri, 2004).

Dünya üzerinde huzuru, barışı korumak için ilk yapılacak iş, insanlar arasında sevgiyi ve karşılıklı anlayışı yerleştirmektir. Farklı kültürlerin varlığını kabul etmeyen, başka dinlere mensup insanların gelenek göreneklerine, hayat tarzına ve düşüncelerine saygı gösterilmeyen bir toplumda barış ve gelişme mümkün değildir. Ülkemizde (Azerbaycan) tüm dinlere aynı hukuk açısından bakılır, hoşgörünün yüksek düzeyde olduğu, devletin tüm halklara, onların hukuklarına saygı gösterdiği, tarihinin ve medeni mirasının öğrenilmesine özellikle dikkat edilmektedir (Məmmədov, 2006).

Dinde insanlık, hoşgörü ve laiklik tutum açısından Azerbaycan hiçbir ülkeyle kıyaslanamaz. Çünkü Azerbaycan ulusal, dini ve kültürel özelliklerinden gelen hoşgörünün esas farkı halkımızın geninde bulunmasıdır. Bu nedenle, hoşgörünün gelişmesi farklı toplumlarda ve ülkelerde olumlu karşılanmıştır. Bu alanda örnek

sayılan toplumların deneyimden hem yerli, hem de bölgesel ve uluslararası düzeyde yararlanmak faydalı olacaktır (media.turuz.com).

Etnik faktör: etnik özellikler, her milletin dini veya inancına karşı tutumlarını şekillendirmede önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle Azerbaycan'daki hoşgörünün nedenleri öncelikle halkımızın etnik özelliklerinde aranmalıdır. Azerbaycan halkının özü ve mutlak çoğunluğunu oluşturan Türklerin din anlayışı başka halklardan hatta komşu toplumlardan oldukça farklıdır. Türkler tarihsel olarak batıl ya da şeriatçı değildir. Dini toplumda değil, bireysel olarak yaşamak için güçlü geleneğe sahiptirler. Bu gelenek uzun zaman önce İslam'da şekillenmiş, eski Şamanizm'den günümüze kadar kendini korumayı başarmıştır. Bu etnik özelliğin sonucudur ki; Türkler dini yaymak amacıyla kanlı savaşlar yapmamıştır. Onların dini yayma anlayışında kaba kuvvet kullanma olmamıştır ancak propagandaya ve cihada öncelik vermişlerdir. Azerbaycan'da da hoşgörünün, geleneklerin ve çevrenin şekillenmesinde "irfan" anlayışının büyük etkisi vardır (media.turuz.com).

Azerbaycan Türklerinin inanç sistemine bağlı olarak Azerbaycan ruhaniliği hiçbir zaman dünyeviliğe karşı olmamıştır. Bu, bizi Müslüman yapan, hatta başka halklardan ayıran özelliktir. Doğuda ilk demokratik cumhuriyeti Azerbaycan halkı kurmuştur, bu da dünyeviliğin gösterdiği bir tutumun sonucudur. Ayrıca, Doğu'da ilk profesyonel tiyatro, gazete, opera ve balenin temeli Azerbaycan'da atılmıştır. Azerbaycan'da aydınlanma hareketinin yaratıcılarının büyük çoğunluğunun ve cumhuriyetin kurucularının ruhani ailesinden olması, dini tahsil ve medrese mezunu olmaları da önemli bir detaydır. Eğer, Azerbaycan ruhaniliği dünyeviliğe karşı olsaydı, onların evlatları doğuda ilk demokratik cumhuriyeti kuracak kadar dünyevilik taraftarı olamazdılar. Tarihte erkek-kadın eşitliğine, erkekle birlikte kadının da eğitim almasına Azerbaycan Türkleri kadar önemseyen ikinci bir toplum bulmak zordur. Eski Türklerde kadın erkeğin gölgesinde değildir, ata biner, dövüşür, farklı işlerde çalışır, hatta bazı durumlarda annenin aile içindeki konumu erkekten daha güçlüdür. İster Batı'da, ister Doğu'da kadının eğitim almasına her zaman ruhani sınıfı karşı olmuştur. Ama Azerbaycan'da kadının eğitim alması için en çok ruhani sınıf çaba göstermiştir. Dünyeviliği, modern olmayı, kadının eğitilmiş olmasını ve eşitliği önemseyen halk hoşgörülüdür. Çünkü hoşgörülüğün esas şartı: bilim, eğitim

ve kültürdür. Dünyada doğal ve ilkel farklılık kadın-erkek farklılığıdır. Erkek-kadın ayrımcılığına sahip bir toplumun hoşgörülü olması mümkün değildir (Salahlı, 2015).

2.3.4 Çok kültürlülük

Çok kültürlülük uygarlık çeşitliliği ile eş anlamlıdır. Bu yorum hayal gücümüzün etimolojisinden gelir. Çok kültürlülük "çok uygarlık" anlamına gelir. Çok kültürlülük öncelikle etnik, ırksal, dini ve kültürel çeşitliliği, bu çeşitliliklerin temelini oluşturan değerleri ifade eder. Her şeyden önce; merhamet, şefkat, sadakat, hoşgörü gibi duygular hakkında konuşmak mümkündür. "Kendine karşı mücadelede" "öteki" kutbuna sadakat da bu gibi değerler arasındadır. Toplumsal ve politik bir model olarak çok kültürlülük; toplumun etnik, ırksal, dinsel ve kültürel çeşitliliğine ilişkin olarak devletin sürdürdüğü somut politikayı yansıtmaktadır.

Toplumsal ve politik bir model olarak çok kültürlülük; devletin etnik, ırksal, dini ve kültürel çeşitliliklerle ilgili olarak izlediği somut politikayı yansıtır. Çok kültürlülük, bu kültürel çeşitlilikle ilgili olarak devletin karşılaştığı sorunları çözmek için olası politika modellerinden biridir (Abdulla, 2016).

Avustralyalı bilim adamı Candran Kukatas'ın belirttiği gibi, son yüzyılın 60'lı yıllarında (1960) Kanada'da bir siyaset modeli olarak 'çok kültürlülük' ortaya çıktı. Çok kültürlülük politikalarının oluşturulmasından önce, etnik, ırksal, dini ve kültürel çeşitlilikle yüzleşen devletler, bu farklılıkları asıl olarak asimilasyon veya tecrit olmak üzere iki politika modeliyle düzeltmeye çalışıyorlardı (media.turuz.com).

Asimilasyon politikası, ulusal azınlıkların kültürel değerlerini kendi kültürüne dahil ederek toplulukta etnik, ırksal, dini ve kültürel çeşitliliğin ortadan kaldırılmasını öngörmektedir.

İzolasyon politikası, ulusal azınlıkların kültürel ve etnik değerinin, ana etnosun etnik veya kültürel değerleriyle ilişkilendirilmesini önleyerek, ulusal azınlıkların topluluğa entegre edilmesine izin vermemektedir.

İzolasyon politikası iki biçimde ifade edilir: 1. Ulusal azınlıkların ülkeye girmesini ve ikamet etmesini önler. 2. Topluluğa yerleşmiş bazı gruplar, asimilasyonu önlemek için onları ayırır. İkinci durumdaki bu politika apartheid (ırk ayrımı) olarak adlandırılır. Tarihsel olayların zaman içindeki seyri, etnik ve kültürel çeşitliliğin düzenlenmesini amaçlayan bu iki politika modelinin verimsizliğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla hiçbiri topluma entegrasyona yol açmamıştır. Etnik, ırksal, dini ve kültürel çeşitliliğin düzenlenmesine yönelik asimilasyon ve tecrit

politikasının parçalanması, Kanada'da son yüzyılın 60'lı ve 70'li yıllarında çok kültürcülük politikasının oluşmasının başlıca sebebidir ve nedenlerinden biri hâline gelmiştir (Abdulla, 2016).

İzolasyon politikası, ulusal azınlıkların herhangi bir kültürel ve etnik değerinin, başlığın veya ana etnosun etnik veya kültürel değerleriyle ilişkilendirilmesini önleyerek, ulusal azınlıkların topluluğa entegre edilmesine izin vermemektedir.

İzolasyon politikası iki biçimde ifade edilir: 1. Ulusal azınlıkların ülkeye girmesini ve ikamet etmesini önler. 2. Topluluğa yerleşmiş bazı gruplar, insanların asimilasyonunu önlemek için onları ayırır. İkinci durumda, bu politika apartheid (ırk ayrımı) olarak adlandırılır. Tarihsel olayların seyri, etnik ve kültürel çeşitliliğin düzenlenmesini amaçlayan bu iki politika modelinin verimsizliğini ortaya koydu. Dolayısıyla hiçbiri topluma entegrasyona yol açmamıştır. Etnik, ırksal, dini ve kültürel çeşitliliğin düzenlenmesine yönelik asimilasyon ve tecrit politikasının parçalanması, Kanada'da son yüzyılın 60'lı ve 70'li yıllarında çok kültürcülük politikasının oluşmasının başlıca sebebidir ve nedenlerinden biri hâline geldi (Abdulla, 2016).

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in çıkarmış olduğu kararnameyle 2016 yılı Azerbaycan'da Çok Kültürlülük Yılı ilan edildi. Kararname uyarınca Azerbaycan da önemli adımlar atılmıştır. Bu bağlamda, eğitim kurumlarında çalışan pedagojik personelin, özellikle tarih öğretimi yapanların sorumluluğunun, çok kültürlülük hakkındaki bilimsel bilginin incelenmesinde ve yaygınlaştırılmasında çok önemli olduğu düşünülmektedir. Azerbaycan da öğretim materyali olarak bu konuya ilişkin ayrıca bir ders bulunmadığı görülmektedir. Şu anda, üniversitelerde "Azerbaycan Çok Kültürlülüğüne Giriş" konusu ders hâline getirilmiştir. Çok kültürlülüğün devlet politikası için önemi dikkate alınarak bu konu lisans derecesinin tüm uzmanlık alanlarını içerir şekilde düzenlenmiştir. Fen öğretimine 30 saat teorik ve 15 saat uygulamalı olarak 45 saat ayrılmıştır. Azerbaycan'da Çok Kültürlülüğe Giriş konusunun öğretilmesi, ülkemizde (Azerbaycan) olduğu kadar yurt dışında da büyük başarı sağlamıştır. Çok kültürlülük, Azerbaycan'ın iki üniversitesinde anabilim dalı olarak eğitim vermektedir. Rusya, Türkiye, Portekiz, Gürcistan, Litvanya, Çek Cumhuriyeti, İtalya, Bulgaristan, Beyaz Rusya ve Endonezya gibi ülkelerde bulunan üniversitelerdeki öğrenciler Azerbaycan çok kültürlülüğünün özü ve önemi hakkında daha fazla bilgi edinme fırsatına sahip olmuştur. Bu, bir taraftan halkımızın görsel

propagandası ve tanıtımı, öte yandan ülkenin gerçeklerini uluslararası topluluğa sunması için en uygun yoldur. Yukarıda adı geçen üniversitelerin öğrencileri Azerbaycan'ı ziyaret ederek bu konuyu araştırıp gerçeği gözleriyle görmektedirler. Azerbaycan, çok kültürlülük bakımından, Guba, Gusar, Khachmaz ve Nabran bölgelerinde Yahudi, Lezgi, Kızıl, Khinalig, Buduq, Haçik ve diğer dillerin toplumlarında büyük bir refah sergileyen Azerbaycanlıların fikirlerine şahit olmaktadır (Hüseynov, 2012).

İnsanlığa özgü bir düşünme biçimi olarak Azerbaycan çok kültürlülüğünün kökeni, dünyanın en eski düşünce akımlarından biri olan ve Azerbaycan halkının da inanç temeline etki etmiş Zerdüşt dini ve Zerdüşt Kitabı Dada Korkut'un Avesta anıtından doğmaktadır. Modern dünyanın gerçekleri, çok kültürlülüğün hoşgörüsünü, insan hayatının en büyük gerçeğine dönüştürmüştür. Çevre ülkelerdeki savaşlar, insani felaketler ve insanlık trajedileri sadece bir kez daha teyit edilmektedir (Hemidova, 2016). Söz ustalığının ve sanatsal yaratıcılığın en güzel örneklerinden biri olan Nizami Gencevi'nin eserleri; bu açıdan da farklılığıyla özellikle dikkat çekmektedir.

2.3.5 Çok Kültürlülüğün Tanıtımında Kütüphanelerin Rolü

Çok kültürlülük ve hoşgörü tarihsel süreç içinde Azerilerin; ulusal kimliklerinden, dilinden, dininden etkilenecek,bağımsız Azerbaycan devletinin her bir vatandaşının günlük yaşam tarzı haline gelmiştir.Çok kültürlülük kavramı, Azerbaycan'da yüzyıllar boyunca var olmuş ve hâlâ mevcut olarak günümüzde de var olarak güçlenmektedir. Azerbaycan halkının zengin ve çok kültürlü tarihi yalnızca yaşam tarzına yansımamış, aynı zamanda edebi, bilimsel, felsefi, siyasi,hukuki kaynak ve belgelere de etki etmiştir. Epik olarak "Kitab-ı Dede Korkut"tan günümüz edebiyatına kadar nüfus etmiş olan çok kültürlülük, Orta Çağ Azerbaycan şiirinin önemli temsilcilerinin eserlerinde, insanlık ve evrensel değerler bağlamında karşımıza çıkmaktadır. Söz ustalığının ve sanatsal yaratıcılığın en güzel örneklerinden biri olan Nizami Gencevi'nin eserleri bu açıdan farklılığı özellikle dikkat çekmektedir. O XII. yüzyılda yedi kültürü anlatan "Yedi Güzellik" adlı sanatsal eseri yaratmıştır. Nizami Gencevi için en yüksek kişilik standardı insanlık olduğundan; ırk, ulusal veya dini ayrımcılığı kabul etmeyen bu şairin kahramanları arasında Türk, Fars, Arap, Hint, Çin, Peştü, Yunan, Gürcü ve diğer halkların temsilcilerini de buluyoruz. Edebiyat tarihimiz bu tür örnekler bakımından oldukça

zengindir. Dünyaca ünlü şair ve yazarlar eserlerinde ve kişisel hayatlarında çok kültürlü değerler üzerinde uygunsuz davranarak ve onu sıradan bir yaşam biçimi olarak kabul ederler (Əhədova, 2015).

2.4. Türkiye de Yapılan Araştırmalar

2.4.1 Aklın Kullanımı Hoşgörü ve Toplumsal Barış

Hoşgörü denildiğinde ilk aklımıza gelen mizaç, ahlak ve dini boyutları yanında bir de en önemlisi maddi boyutunun olduğudur. Hoşgörü fanatizm ve benzer tutumların oluşması, bireysel donanımların farklılaşmasıyla şekillenmektedir. Yani hoşgörü kendiliğinden olan müstakil olgular olmayıp, çeşitli değişkenlerin bileşiminin neticesidirler. Sosyal barış ve hoşgörüyü zedeleyici değişkenler nelerdir? Diye düşündüğümüzde, bu değişkenler gözlemler yoluyla şöyle sıralanabilir.

- 1- Hızlı ve kesif miktarda coğrafi hareketlilik
- 2- Sekülerleşme ve sekürleşmenin menfi biçimi olan profanlaşma
- 3- Ekonomi ve eğitim açısından tatminkâr olamayıp
- 4- Etkisi altında kalınan toplumların, kültürlerin aleni olmayan manipülasyonları
- 5- Grup ve ideoloji çatışmaları, kabile zihniyetinden kurtulamayıp
- 6- Her ferdin hatta her kültürün, gelecekte yaşanılan hayatın kendisinin istediği format ve muhteviyata düzenlemesini arzu ediş (Usta, 2001).

2.4.2 Örneklerle Türk Kültüründe Dini Hoşgörü

Türk kültüründe kendine özgü içerik ve anlama sahip olan hoşgörü anlayışı hem Batı'da aydınlanma ile başlayan tolerans doktrin ve pratiklerinden tarih itibarıyla daha uzun bir geçmişe sahip olması hem değer yönünün öne çıkmasıyla benzerlerinden ayrılmaktadır. Bu yüzden düşünce sistemlerini hoşgörü ve insan sevgisi temelinde oluşturan büyük Türk filozof ve düşünürleri farklı inanç ve kültür mensubu olanlara hoşgörülü davranma anlamında insanlık tarihinde seçkin bir yere sahip olmuşlardır. Bu yüzden hoşgörü ve insan sevgisinin Türk-İslam düşüncesinin her safhasında merkezî bir konumda oluşu bu temel değerlere verilen önemin bir göstergesidir (Bodur, 2011).

2.4.3 Hoşgörü Mahiyeti

Diğer İnsanlarla iletişim kurma sırasında ortaya çıkan ve psikososyal boyutlu bir kavram olan hoşgörünün affetme, kusura bakmama, farklılıkları anlayışla karşılama,

bireyi daraltıp sıkıştırıcı yaklaşımlardan uzak durarak dengeyi koruma, medeni olma ve düşünceleri karşılıklı anlayış içerisinde tartışabilme gibi anlamları içerdiği söylenebilir. Yani hoşgörü, karşılaşan olayların ve düşüncelerin çeşitli yönleriyle ele alınarak kuralların daha esnek ve toleranslı bir biçimde uygulamasını ifade eder. Hoşgörüde temel ilke karşımızdakini istediğimiz gibi olmaya zorlamak değil, ona kendi istediği gibi olma imkânı vermektir (Yılmaz, 2004).

2.4.4 Mevlana, La Fontaine'in Hoşgörü

Özellikle Türk kültüründe hoşgörü aile ve toplum yapısında önemli bir yere sahiptir. Osmanlı Devleti'nin himayesi altında yaşayan azınlıklar çeşitli din ve milletten halkı barındırıyor ve devlet benimsediği hoşgörü politikası ile üç farklı kıtada, milyonlarca insanı huzur ve uyum içinde yönetiyordu. İslam dininin de gereklerinden biri olan hoşgörü kavramı, Mevlâna ile bir felsefe, bir hayat tarzı haline gelmiş; ilkokul sıralarında tanıştığımız La Fontaine'in hikâyelerinde farklı bir bakış açısıyla ele alınmıştır (Boyacıoğlu ve Erdağ, 2013).

Mevlana'nın hoşgörüsü sevgi ve aşk felsefesi yaşadığı günden bu güne sadece Türk halkının değil, çeşitli din ve kültürlerden gelen bütün dünya halklarının ilgi odağı olmuştur (Yeniterzi, 1997 aktaran Kolaç, 2010).

2.4.5 Sınıf Öğretmenin Bakış Açısından 'Hoşgörü Değeri'

Öğretmen adaylarının bir kısmı, hoşgörüye anlayışla olma şeklinde ifade ederken diğer öğretmen adayları hoşgörüye saygı ve sevgi ile yaklaşma biçiminde tanımlamaktadır. Öğretmen adayları hoşgörüye empati biçiminde tanımlamaktadır. Bir öğretmen adayı, hoşgörüye kişilerin birbirlerinin özgürlük alanına girmemesi şeklinde ifade ederken, bir diğer öğretmen adayı ise insanların kendini rahatça ifade edebilmesi şeklinde belirtmiştir. Öğretmen adayı hoşgörünün anlayışlı olmayı gerektiğini "Hoşgörü karşısındaki insan hatalı bile olsa onun hatalarını kabul etmektir. Sonuç olarak her insan hata yapar ancak bu hatayı kabul edebilme ve ona karşı saygılı olabilmedir" sözleriyle belirtirken. Aynı öğretmen adayı ayrıca hoşgörülü bireyin sevgi, saygı, sabırlı yönüne "hoşgörü insana sevgiyle yaklaşmak, empati kurmak olarak tanımlıyorum sözleriyle ifade etmektedir". *Hoşgörü deyince aklıma sevgi saygı ve sabırlı olmak geliyor. Çünkü sevgi olmadan saygı olmaz. Sevgi ve saygı bütünlüktür. Bunlar birleşince hoşgörü oluyor söylenmektedir* (Fidan ve Güleç, 2016).

2.4.6 Hoşgörü ve Çoğulculuktan Bahsedilirken “Toplumsal Birlik Fikri İhmal Edilmemelidir”

Liberalizmin temel esaslarından biri olan farklılıklara karşı hoşgörülü olmak ilkesi, toplumda iyi ve doğru olanın niteliğiyle ilgili çok farklı fikirlerin olduğu ve bu yüzden hakikate dair herkesi bağlayacak şekilde yorumlar yapmanın kimsenin tekelinde olamayacağı, neyin, iyi, doğru, hakikat olduğuna en nihayetinde bireylerin kendi vicdanlarında kendileri için karar verebilecekleri yönündeki önkabul üzerine bina edilir. Fakat bu önkabul, keskin bir şekilde hayat alanlarının her birisine teşmil edilecek olursa, kişinin şahsında, toplumda, kültürde, hukukta sanatta ve bilimdeki her türlü birlik ve bütünlük fikrini yıpratabilecek, fert ve toplumda düzeyinde çözümlenemeye açabilecek tahripkâr bir boyut kazanacaktır (İmamoğlu, 2014).

2.4.7 Anadolu’da Çoğulculuk ve Tolerans Demokratikleşmenin Önkoşuludur

Anadolu kültürü, çoğulculuk, eşitlik, özgürlük ve tolerans gibi değerler bakımından zengin bir birikime sahip olmasına karşın, Türkiye toplumunun güncel ve siyasi kurumlarının söz birikimden yeterince yararlandıklarını ve sorunlarına çözüm bulduklarını öne sürmek zordur. Bu zorlukta sanayileşme, kentleşme, uzmanlaşma gibi tarihsel – toplumsal gelişmelerin yol açtığı yeni toplumsal yapılanmaların gerektirdiği kurumları oluşturmamanın da payı olabilir (Kula, 2011).

Mustafa Kemal Atatürk’ün Azerbaycan politikası gerçekçilik ilkesinden ayrılmadan döneminin şartlarının gerektirdiği ölçüde şekillenmiştir. Milli Mücadele yıllarında Atatürk Azerbaycan ile ciddi manada siyasi ilişkiler kurmuş o günlerde karşılıklı elçilikler dahi açmışlardır. Cumhuriyetin ilanından sonra siyasi ilişkiler yoğun olarak sürdürülememekle birlikte Mustafa Kemal Atatürk’ün Azerbaycan politikası ağırlıklı olarak kültürel alanda dilde, fikirde, işte birlik şiarı çerçevesinde şekillenmiştir. Buna bağlı olarak da ülke içersinde Türk Tarih ve Türk Dil Kurumları kurularak kültür birliğinin alt yapısını oluşturacak çalışmalar başlatılmıştır (Aslan, 2008).

Bugün Türkiye ve Azerbaycan iki kardeş ve dost devletlerdir. Her devlette yaşayan millet aynı etnik kökene mensuptur. Türkiye’de yaşayan Türkleri Azerbaycan’ da yerleşmiş Türklerden ayıran tek özellik sadece kimlik farklılığı ve biraz da dilde olan bazı gramer farklılıklardır. Aslında dil farklılığının mevcut olması çok doğaldır. Çünkü Türkiye içinde bile Erzurum’da yaşayanla, İstanbul’da yaşayan Türk’ün Türkçesi arasında belli bir şive farklılığı bulunmaktadır (Mikail ve Tazegül, 2005).

Kadim tarihi köklere sahip olan Azerbaycan – Türkiye ilişkileri, karşılıklı girişimler ve sarsılmaz irade temelinde geliştirilmektedir. Ulusal Lider Ebulfez Elçibey'in seslendirdiği “Bir millet iki devlet” ifadesi, iki devletin yeni dönemdeki ilişkilerinin kendine özgü özelliklerinin bariz tecessümüdür. 20. yüzyılın ilk dönemlerinde baktığımızda Azerbaycanlılar ve Türklerin karşılaştıkları zorluklara her zaman omuz omuza göğüs girdiklerini, ağır sınavlardan yüzü ak çıktıklarını görürüz. 1. Dünya Savaşı zamanında, Çanakkale Savaşı'nda Azerbaycanlı gönüller, Türk kuvvetleri ile birlikte savaşarak, büyük kahramanlık göstermişlerdir (Veliyev, Resulu ve Aslanlı 2012).

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin içeriğine ve niteliğine kısa bir göz atışta bile dostluk ve kardeşlik temaları hemen göze çarpmaktadır. Bu durumun ilişkilere yansıyan yönü ise iki ülkenin ilişkilerini karşılıklı olarak yakın dostluk ve kardeşlik temaları üzerinden duygusal düzeyde tanımlamalarıdır. Aynı zamanda, Türkiye ve Azerbaycan toplumları arasındaki dil, iş ve kader birliğinin bir yansıması olmaktadır. Bu da iki ülke arasındaki dil, din ve kültür ortaklığından kaynaklanmaktadır. Bu algılama dış politikada moral değerlerin ön plana çıkmasına ve ilişkilerin reelpolitik yerine kardeşlik esasına göre dizayn edilmesine yol açmaktadır (Ekşi, 2009).

Azerbaycan ve Türkiye, eski tarihleriyle, kardeşlik bağını gizli olsa da koruyup saklamayı başarmıştır. Bu kardeş ülkeler birçok boyutlarıyla, kültür, din ve dil açısından benzerlikler göstermektedir. Bu araştırmada tolerans, hoşgörü, dünyada bütün kültürlerde ve psikolojide önemli olarak görünmektedir fakat hoşgörülülüğün İslam'da ve Türk kültüründeki yeri ve değeri daha belirgin bir biçimde göze çarpmaktadır.

Hoşgörü büyük kapsamlı bir konudur. Birlikte yaşama ifadesinin, birisi ile birileri ile apartmanda, mahallede, şehirde, devlette, dünyada birlikte yaşamayı içeren farklı kullanımları olsa da, anlamı açıktır. Birlikte yaşama, bir arada yaşama, bir ve arada yaşamadır; bana, bize benzemeyen, biz olmayan öteki ile. O halde birlikte yaşama, öteki ile birlikte yaşamaktır. Ötekinin varlığına, kişi haklarına saygı duymayı ahlaki bir ödev olarak kabul ediyorsak, kişiliğin içinde olduğu kimlik değerlerine de, yaşam tarzına da ahlak ilkelerine de, bizimki ile temel haklar ve değerler ölçüsünde saygı göstermek, bir ödevdir Her şeyi hoş görmek istiyorsan önce bilincini ferah

tutman lâzım. Çünkü her dediğimiz her şey bizim hoşgörölükle düşüncelerimize, düşüncelerimizden duygularımıza, duygularımızdan da davranışlarımıza yol açar. Ne kadar yaşarsak yaşayalım, yaşadığımız sıkıntılı-sıkıntısız, acılı-şirinlik dünyamızda hep hoşgörölüğümüzü koruyup saklayalım (Poyraz, 2015).

Affetme tarih boyunca teoloji ve felsefe alanlarında pek çok araştırmacının ilgisini çekmesine rağmen psikoloji alanında yıllardır ihmal edilen ve affedicilik olarak da bilinen affetme kavramı, son 20-30 yıl içerisinde ilgi odağı olmaya başlamış ve psikoloji, din, felsefe ve sosyoloji alanlarında birçok araştırmmanın konusu olmuştur. Pek çok kuram ve kuramcı, affetme kavramını açıklamaya çalışmış ve çeşitli tanımlamalar ortaya koymuş olmasına rağmen, psikoloji literatüründe affetme konusuna ilişkin kuramsal bilginin henüz yeterli düzeyde olmadığı ve affetmenin kavramsallaştırılmasında ortak bir görüşün yer almadığı düşünülmektedir. Geçmişten günümüze pek çok topluluk tarafından affetme, erdemli bir davranış olarak değerlendirilmiş ve affetmenin temelinde insan sevgisinin yer aldığı vurgulanmıştır. İncinen kişi kabahatli olan kişiyi affetmesi, temelde var olan insan sevgisine merhamet, anlayış ve vicdan duygularının eşlik etmesiyle gerçekleşir (Sayın, 2017). Hatta Azerbaycan kültüründe bile Nevruz bayramında küslerin, barışması, birbirlerini bu bayramda affetmesi özel olarak yer alır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. YÖNTEM

3.1 Araştırma Modeli

Bu çalışmada nicel araştırma yönteminden tarama (survey) modeli kullanılmıştır. Tarama araştırmaları, bir konu ya da olaya ilişkin katılımcı görüşlerinin veya ilgi, beceri, yetenek, tutum gibi özelliklerin belirlendiği çalışmalardır (Büyüköztürk, 2010). Araştırma, tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Tarama modeli: geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmada nicel teknikler uygulanmıştır. Araştırma betimsel araştırma niteliğindedir. Bu yöntem olayların, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların ne olduğunu betimlemeye, açıklamaya çalışan araştırmalar için kullanılır (Kaptan, 1998).

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Azerbaycan'ın başkenti Bakü şehrinde yer alan Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (ADPU) ve Bakü Gızlar Üniversitesi (BQU) Üniversitelerindeki 18 ve 35 yaş arasındaki 3000 öğrenciden kolay örnekleme yöntemiyle seçilen 492 gönüllü öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmaya dahil edilen (%82.5), 406 kadın , (% 17.5) 86 erkek gönüllü olarak yer almaktadır.

Araştırmaya dahil edilen öğrencilerin frekans dağılımına bakıldığında: %36,2'si 178'i Türk Dili Edebiyat, %19,9'u 98', Matematik, %22,4'ü 110, Tarih Coğrafya, %8,1'i 40 İngiliz Dili, %3,3'ü 16'sı Fransız Dili, %2,6'sı, 13 Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık. Okul Öncesi Eğitim düzeylerine göre ankete katılan lisans öğrencisi %96,5'i 475, yüksek lisans öğrencisi %1,8'i 9 , doktora öğrencisi %1,6'sı 8 dir.

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak Ersanlı (2004) tarafından geliştirilen "Tolerans Ölçeği" ile toplanmıştır. Ölçeği ve araştırmacı tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır"

Tolerans Ölçeği: Azerbaycan Üniversitelerinde öğrenim gören öğrencilerin tolerans düzeylerini ölçmeye yönelik 11 maddeden oluşmuştur. Maddeler "Hiç Katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Bazısına Katılıyorum, Hepsine

Katılıyorum”, beşli dereceleme ölçeği şeklindedir. 11 maddelik ölçeğe kişinin vereceği yanıtlara göre hoşgörülü mü, asabi mi, uyumlu mu, uyumsuz mu olduğunun ipuçlarının bulunacağını ortaya koyan, "hakkımın yenilmesi beni rahatsız eder, başka kültürden birisiyle evlilik yapabilirim, giyim tarzıma karışmalarına tahammül edemem, yeni tanıştığım birisinin lakayt tavırlarına tahammül edemem, dikkatimin dağıtılmasından rahatsız olurum, kaprisli insanlara katlanamam, aşırı ısrarcı insanları sevmem, insanların hatalarını kabul etmelerini beklerim" gibi sorulara kişilerden "tamamen katılıyorum", "bazen katılıyorum", "kararsızım", "bazen katılmıyorum", "hiç katılmıyorum" gibi cevaplar vermelerini isteyen güvenilir ve geçerli bir ölçektir.

Veriler “Tolerans Ölçeği” ile toplanmıştır. Tolerans Ölçeği, Ersanlı (2014) tarafından geliştirilmiş ve 11 maddeden oluşan bir ölçektir. Açıklayıcı faktör analizinde ölçeğin tek faktörden oluştuğu gözlenmiş ve Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ise tek faktörlü yapının iyi uyum verdiği görülmüştür. Tolerans ölçeğinin uyum indeksi değerleri incelendiğinde RMSEA=0.047, NFI=0.97, CFI=0.98, GFI=0.97, olarak bulunmuştur. Ölçeğin Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısı.84’tür.

3.4 Verilerin Toplanması

Araştırmada kullanılan ölçme araçları, Bakü şehrinde yerleşen “ADPU ve BQU” Üniversitelerinde okuyan 18 ve 35 yaş arası 492 gönüllü öğrenciye uygulanmıştır. Öğrencilere araştırma hakkında bilgi verilmiş, soruları cevapsız bırakmamaları ve samimi olmaları istenmiş, isim yazmalarına gerekli olmadığı açıklanmıştır.

3.5 Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin normal dağılıma uyup uymadığını anlamak için Kolmogorow-Smirnov normallik testi yapılmıştır (Tavşancıl, 2002). Analiz sonucunda elde edilen önem düzeyi $p > 0.05$ ’ten büyük olduğundan ölçekten elde edilen toplam puanların dağılımının normal dağılımdan önemli ölçüde farklı olmadığı görülmüştür.

Tablo 1: Araştırmadan Elde Edilen Verilerin Normallik Dağılımını Gösteren Kolmogorow Smirnov Değerleri

<i>Kolmogorow-Smirnov Analizi</i>			
Gruplar	İstatistik Değeri	Sd	p (sig.)
Madde ortalaması	110	490	970

Çalışmada ölçekten elde edilen veriler SPSS 17.0 istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada istatistiksel analizler için %95 güven aralığı, $p=05$ anlamlılık düzeyi dikkate alınarak bulgular analiz edilmiştir. 18 cümleden oluşan ölçeğin güvenirlik analizi sonucunda iç tutarlılık katsayısını belirleyen Cronbach Alpha güvenirlik değeri, .842 olarak bulunmuştur. Bu sonuç ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Verilerin çözümlenmesinde frekans, yüzde, aritmetik ortalama, standart sapma, iki ortalama arasındaki farkların anlamlılığını test etmek amacıyla bağımsız gruplar t testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. t-testinde güven düzeyi $p<05$ olarak kabul edilmiştir. İki'den çok ortalama arasındaki farkların anlamlılığını ortaya koymak için de T testi sonucunda anlamlı farkın belirlenmesi halinde bu farkın kaynağını belirtmek için LSD testi kullanılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV. BULGULAR

4.1 Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Azerbaycan üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri cinsiyetlerine göre değişmekte midir?

Tablo 2: Öğrencilerin Tolerans Düzeyleri Öğrencilerin Cinsiyetlerine İlişkin t- Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	X	S.S.	t	p
Kadın	406	14,1305	3,94408		,017*
Erkek	86	15,6279	4,67797	-3,091	

$p < 0.05^*$

Tablo 2’teki görüldüğü gibi araştırmaya dahil edilen öğrencilerin tolerans düzeylerinin cinsiyetlerine anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır ($p=0.17$; $p < 0.05$). Erkeklerin tolerans düzeylerinin kadınlara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

4.2 İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Azerbaycan üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri öğrenim gördükleri bölümlere göre anlamlı olarak değişmekte midir?

Tablo 3: Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Bölümlere Göre Tolerans Düzeylerine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	S.D.	Ortalama Kare	F	p
Gruplar arası	227,634	6	37,939		,03*
Gruplar içi	8091,657	485	16,684	2,274	
Toplam	8319,291	491			

$p < 0.05$ *

Tablo 3’de görüldüğü gibi araştırmaya dahil edilen öğrencilerin tolerans düzeylerinin öğrenim gördükleri bölüme göre anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır.

Öğrencilerin tolerans düzeyleri ile Tolerans Ölçeği’nden aldıkları puanların, öğrenim gördükleri bölümlere göre farklılık gösterip göstermeyeceğini belirlemek amacı ile toplanan verilere LSD testi uygulanmıştır. Öğrenim gördükleri bölüm ile tolerans düzeylerine ilişkin sonuçlar Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Bölümlere Göre Tolerans Düzeylerine İlişkin LSD Testi Sonuçları

Okudukları bölümler	Ortalamalar Arası Fark	Önem Düzeyi
Türk Dili ve Edebiyatı	Tarih Coğrafya	1,18253
Türk Dili ve Edebiyatı	Rehberlik ve P.D	1,85059
Türk Dili ve Edebiyatı	Okul Öncesi	2,49092

$p < 0.05$ *

Tablo 4: incelendiğinde LSD testi sonuçları Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Tarih Coğrafya bölümü; Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Psikolojik Danışma ve

Rehberlik bölümü; Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Okul Öncesi Bölümü arasında anlamlı farklılık olduğu gösterilmiştir. Bu sonuçlara göre Tarih Coğrafya, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik ve Okul Öncesi Bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin daha toleranslı oldukları söylenebilir.

4.3 Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Azerbaycan üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri okudukları sınıflara göre anlamlı olarak değişmekte midir?

Tablo 5: Öğrencilerinin Tolerans Düzeyleri Öğrenim Gördükleri Sınıflara Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	S.D.	Ortalama Kare	F	p
Gruplar arası	130,649	2	65,324	3,901	,021*
Gruplar içi	8188,642	489	16,746		
Toplam	8319,291	491			

$p < 0.05$ *

Tablo 5’de görüldüğü gibi araştırmaya dahil edilen öğrencilerin tolerans düzeylerinin öğrenim gördükleri sınıfa göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir

Tablo 6: Öğrencilerin Tolerans Düzeylerinin Öğrenim Gördüğü Sınıflarda Farklı Olduğuna İlişkin LSD Testi Sonuçları

Okudukları Sınıf	Ortalama Arası Fark	Önem Düzeyi
1. Sınıf 4.Sınıf	-1,96886	$p < 0.05$ *

$p < 0.05$ *

Tablo 6’da görüldüğü gibi araştırmaya dahil edilen tolerans düzeyleri öğrencilerini okudukları sınıflara yönelik farklılık olup olmadığına ilişkin lsd (least significant difference) testi bulgularında öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlerin ortalamaları arasında -1,96886 ($p < 0.05$). Bu fark 4. sınıfların puanları yüksek çıkmıştır.

4.4 Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Azerbaycan üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri algıladıkları mutluluk durumuna göre değişmekte midir?

Tablo 7: Öğrencilerin Mutluluk Durumlarına Göre Tolerans Düzeylerine İlişkin t Testi Sonuçları

Mutluluk Durumu	N	X	S.S.	t	P
Mutlu	402	23,4751	5,11129	607	,150 *
Mutsuz	90	23,8444	5,66065		$p > 0.5^*$

$p > 0.5^*$

Tablo7’de görüldüğü gibi araştırmaya dahil edilen öğrencilerin tolerans düzeylerinin mutluluk durumlarına göre anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır ($p > 0.05$).

4.5 Beşinci Alt Probleme Göre İlişkin Bulgular

Azerbaycan üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri eğitim durumlarına göre anlamlı olarak değişmekte midir?

Tablo 8: Öğrencilerin Eğitim Durumlarına Göre Tolerans Düzeylerine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Kareler toplamı	S.D.	Ortalama Kare	F	Önem Düzeyi
Gruplar arası	19,386	2	9,693		
Gruplar içi	8299,904	489	16,973	0,571	$p > 0,05^*$
Toplam	8319,21	491			

$p > 0,05^*$

Tablo 8’de görüldüğü gibi araştırmaya dahile dilen öğrencilerin tolerans düzeylerinin eğitim durumlarına göre anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır ($p > 0,05$).

BEŞİNCİ BÖLÜM

V. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1 Sonuç

Bu araştırmada Azerbaycan üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri, araştırmada belirlenen bağımsız değişkenler açısından incelenmiş, hoşgörü ve tolerans düzeylerinin cinsiyet, bölüm, sınıf değişkenlerine göre farklılaştığı görülmüştür. Ancak eğitim ve mutluluk değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık görülmüştür. Çalışmada Üniversite öğrencilerinin tolerans düzeylerinin çeşitli değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırmada erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha toleranslı olduğu görülmüştür. Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlere göre bölümler arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bölümler: Okul öncesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Matematik, Türk dili ve Edebiyatı, İngiliz dili, Fransız dili. Bu bölümler arasında en yüksek toleranslı Okul Öncesi, sıralamada 2. yerde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık olduğu görülmektedir. Türk dili ve Edebiyatı, İngiliz dili ve Fransız dili bölümlerinde okuyan öğrencilerin tolerans düzeyinin düşük olduğu görülmüştür. Okudukları sınıf düzeylerine göre de anlamlı fark bulunmaktadır. 1. ve 4. sınıfların, 2. ve 3. sınıfların aleyhine toleranslı olduğu belirlenmiştir. Mutluluk durumu arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Eğitim durumları arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Öğrencilerin okudukları bölümlerin ortalamaları arasında Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Tarih Coğrafya bölümü arasında Tarih Coğrafya Bölümünün ortalama puanları daha yüksek çıkmıştır. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile PDR (Psikolojik Danışma ve Rehberlik) bölümü arasında PDR'nin ortalama puanları daha yüksek çıkmıştır. PDR Bölümü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Okul Öncesi bölümü arasında Okul Öncesi Bölümü ortalama puanları daha yüksek çıkmıştır.

5.2 Tartışma

Denence 1 “Azerbaycan üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı olarak değişmektedir”.

Analiz sonuçları dikkate alındığında cinsiyet arasında anlamlı farklılık göstermektedir. ($p=01$; $p<0.05$). Bu sonuç göz önünde bulundurularak Denence 1'in kabul edildiğini söylemek mümkündür.

Denence 2 “Azerbaycan üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri öğrenim gördükleri bölümlere göre anlamlı olarak değişmektedir”.

Analiz sonuçlarına bakıldığında öğrencilerin tolerans düzeylerinin öğrenim gördükleri bölümlerin sonuçlarına göre anlamlı farklılar görülmüştür. ($p=.03$; $p<.05$). Bu bakımdan Denence 2 kabul edilmiştir.

Denence 3 “Azerbaycan üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri öğrenim gördükleri sınıflara göre anlamlı olarak değişmektedir”.

Öğrencilerinin tolerans düzeyleri öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıflara göre anlamlı farklılık olduğu gösterilmiştir ($p<05$). Bu nedenle Denence 3 kabul edilmiştir.

Denence 4 “Azerbaycan üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri algıladıkları mutluluk durumuna göre değişmektedir”

Öğrencilerin mutluluk durumlarında tolerans düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar bulunmamıştır. ($p>0.05$). Dolayısıyla Denence 4 kabul edilmemiştir. Buna göre öğrencilerin hayatlarından mutlu olamadığı için toleranslı olmadığı yorumunu yapabiliriz.

Denence 5 “Azerbaycan üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri eğitim durumlarına göre anlamlı olarak değişmektedir”

Öğrencilerinin tolerans düzeyleri öğrencilerin eğitim durumlarında anlamlı farklılık bulunamamıştır ($p> 0.05$) anlamsız. Bu sebeple Denence 5 kabul edilmemiştir.

Araştırmada Azerbaycan üniversite öğrencilerinin tolerans düzeyleri çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırmada ulaşılan sonuçlardan biri öğrencilerin tolerans düzeylerinin cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermesidir. Alan yazında bu sonuca benzer olarak Kaleli (2013) tarafından gerçekleştirilen araştırmada kız öğrencilerin kendine saygı ve tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu, erkek öğrencilerin ise kendine saygı düzeyi ile tolerans düzeyi arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Çalışmada öğrencilerin tolerans düzeylerinin öğrenim gördükleri bölümlere ve sınıflara göre anlamlı bir farklılık gösterdiği saptanmıştır. Bu çalışmada ise tolerans düzeyleri arasında anlamlı fark görülmüştür. Bakioğlu (2013) tolerans düzeyleri öğrenim gördükleri bölümlere göre anlamlı farklılık göstermektedir fakat yaş, cinsiyet, sınıf arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu çalışmada ise tolerans düzeyleri arasında anlamlı fark görülmüştür. Bu araştırmada ise buna benzer ve aynı zamanda da ilgi çekici sonuçlara ulaşılmıştır. Mutluluk durumunda hiçbir farklılık olmadığını göstermektedir. Mameghani (2017) İran'daki üniversite öğrencileri ile gerçekleştirdiği çalışmasında kadın üniversite öğrencilerinin mutluluk düzeylerinin erkeklere oranla daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu çalışmada ise erkek öğrencilerin daha toleranslı olduğu görülmüştür. Benzer olarak Canan'ın (2016) üniversite öğrencileri ile gerçekleştirdiği çalışmasında erkek öğrencilerin tolerans düzeylerinin kız öğrencilere göre anlamlı olarak daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

5.3 Öneriler

- Bakü şehrinde yer alan “ADPU ve BQU” Üniversitelerinde öğrenim gören öğrenciler ile benzer araştırmalar yapılabilir.
- Veliler ile tolerans düzey çalışmaları yapılabilir.
- Bu çalışma Azerbaycan'ın farklı üniversitelerinde yapılabilir.
- Tolerans düzeyleri ile kişilik özelliklerine ilişkin çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Abdulla, K. (2015). *Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları*. Bakı, Azərbaycan.
- Abdulla, K. (2016, 10 Şubat). *Multikulturalizmin elmi-nəzəri əsasları və Azərbaycan reallığında inkişaf perspektivləri*, 525-ci qəzet. Bakı, Azərbaycan.
- Abalı, B. (2017). *Hasan Bey Zerdabi*. Tarıdağ Türkçüler Derneği. <http://www.tanridag.org.tr/yazilar/7-hasan-bey-zerdabi-betul-abali.html>.
- Ağakay, M. A. (1969). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akbay, G. (1995, 5 Mayıs). Hoşgörü ve eğitim toplantısı açılış konuşması. *Unesco Türkiye Milli Komisyonu. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Ortak Yayın No: 2*.
- Aron, R. (1976). *Demokrasi ve totalitarizm*. (V. Hatay, Çev.) İstanbul: Kültür Bakanlığı Milli Eğitim Basımevi.
- Arslan, İ. (2000). *Beşeri ve siyasi yönleriyle Hz. Peygamber (S.A.V)'in hoşgörüsü*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Aslan, Ö. (2011). Hoşgörü ve tolerans kavramlarına etimolojik açıdan analitik bir yaklaşım. *Cumhuriyeti Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, 5(2), 362.
- Aslan, M. (2008). *Atatürk Ve Azerbaycan Politikası*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). T.C.Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Asıcı, E. (2013). *Öğretmen adaylarının affetme özelliklerinin öz-duyarlık ve benlik saygısı açısından incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Atalay, Ö.Y. (2008). *Felsefi açıdan tolerans ve hoşgörü*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi, İsparta.
- Ateş, T. (1997). *Hoşgörü ve uzlaşma*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Aydın, P (1994). Türk toplumunda dini hoşgörünün temelleri. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (8).

- Aydoğan, E (2018). *Hoşgöruünün liberal yorumu: John Stuart Mill*. Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi. Cilt (30). 83-91 DOI: 10.20981/kaygi.41222.
- Ayten, A. (2009). *Affedicilik ve din: Affetme eğilimi ve dindarlıkla ilişkisi üzerine ampirik bir araştırma*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 37,111-128.
- Azərbaycan da tolerantlıq ənənəsi. (2015). *Bakı – Nurlar Nəşriyatı- Poliqrafiya Mərkəzi. ISBN:978-9952-508-29-1*.
- Bakioğlu, F. ve şahin, R. (2013). Kültürlerarası tolerans ile ahlaki olgunluk arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. Cilt 7 (29)*. Issn: 1307-9581
- Batuhan, H. (1959). *Batıda tolerans fikrinin gelişmesi*. İstanbul: Anıl Yayınevi.
- Batuhan, H. (2007). *Semiyotik, fanatizm ve tolerans*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Baloğlu, M. (2017). *Affedicilik ve duyguları yönetme becerisi arasındaki çoklu ilişkinin incelenmesi*. Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt 15, 193-215,
- Bodur, E. H. (2011). Örneklerle türk kültüründe dinî hoşgörü. *Türk Yurdu Dergisi. (100)*, 292.
- Boyacıoğlu, F ve Erdağ, S. (2013). *Mevlâna Celaleddin Rumi ve La Fontaine'de Hoşgörü Algısı*. Turkish Studies Dergisi, 8 (8), 325-340.
- Budak, S. (2009). *Psikoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Budak, M. (2016). *Balkanlarda Osmanlı hoşgörüsü mü, Osmanlı adaleti mi?*. Avrasya Edütleri Dergisi, 50 (2).259-277.
- Büyükkaragöz, S. Kesici, ř. (1996). *Öğretmenlerin hoşgörü ve demokratik tutumları*. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetim Dergisi. Cilt 2, (3), 353-365.
- Büyükkaragöz, S. (1995). *Yükseköğretim programları ve demokratik tutumlar*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.

- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Comte-Sponville, A. (2004). *Büyük erdemler risalesi*, (I. Ergüden Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coşkun, H. (2018). *Hoşgörü eğitimi bağlamında bir ders planı taslağının geliştirilmesi ve Uygulanması*. Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi. Cilt: 6, Sayı: 2,
- Çardak, M. (2012). *Affedicilik yönelimli psiko eğitim programının affetme eğilimi, belirsizliğe tahammülsüzlük, psikoloji iyi oluş, sürekli kayg ve öfke üzerindeki etkisinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Çetin, H. (2001). *Liberalizmin temel ilkeleri*. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1.
- Çolak, S.T. (2014). *Affetme esnekliği kazandırmada logoterapi yönelimli grupla psikolojik danışmanın etkililiği*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Çolak, S T., Koç M., Eker. H, Düşünceli, B. (2017). *Ortaöğretim öğrencilerinde affetme esnekliği ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması*. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 1(14). ISSN: 2458-9489.
- Çoklar, I. ve Dönmez, A. (2014). *Kişiler arası ilişkilerde bağışlama üzerine bir gözden geçirme*. Nesne Psikoloji Dergisi, 2 (4), s.33-54.
- Dandamayev, M A., Lukonin V., Q. Aliyev, E. Bünyadov,Z. Ahmed, A. İmanov, A, Xalildov, S. (2014). *Azərbaycanın multikulturalizm modeli. Bu gün multikulturalizm termini çoxmədəniyyətlilik anlayışı kimi*. Baku, Azerbaijan.
- Dini və milli tolerantlıq, millətlərarası (2015,14 aralık). *Münasibətlərin inkişaf etdirilməsi 525-ci qəzet*, Baku, Azerbaijan.
- Edmonds, D. ve Warburton, N. (2010). *Felsefe muhabbetleri*. İstanbul: Maya Kitap Yayın Evleri.

- Ersoy, A. F. (2016). Dördüncü sınıf öğrencilerin hoşgörü algısı. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 1, (12), 454-473
DOI:<http://dx.doi.org/10.17860/efd.31740>
- Ersanlı, E. (2004). Tolerans Ölçeği. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*. TextRoad Publication, 4(1)35-39.
- Eyüpoğlu, İ. Z. (1995). *Türk dilinin etimolojisi*. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Ekşi, M. (2009). *Türkiye-Azerbaycan ilişkileri: söylemden reelpolitığe*. Avrasya Etüdler Dergisi, (2) ,95-112.
- Filiz, K. ve Bülbül, T. (2015, 08-10 Ekim). Uluslararası Hacı Bektaş Veli Hoşgörü ve barış sempozyumu, bildirimleri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları*.
- Fidan, N. K. ve Güleç, F. (2016). Sınıf öğretmenin bakış açısından 'hoşgörü değeri'. *Ziya Gökalp Eğitim Dergisi*. 28. (246).
DOI: <http://dx.doi.org/10.14582/DUZGEF.726>
- Gözübüyük, M. (2002). *Türkiye'de demokrasi ve hoşgörü kültür ve eğitiminin yaygınlaştırılmasında sivil toplum kuruluşlarının yeri ve önemi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Gögebakan, Y. (2010). *Türk kültüründeki hoşgörü anlayışının tarihsel ve kültürel kaynakları ve bu anlayışın kültür varlıklarına yansımaları*. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(2) 201-223.
- Gömeç, Y.S. (1996). *Türk cumhuriyetleri ve toplulukları tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güleç, İ (2013). *Af kanunu ile lisansüstü eğitime yeniden başlayan öğrencilerin deneyimlerinin incelenmesi*. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Cilt 2 (4). ISSN: 2146-9199.
- Güven, C. (2016). *Üniversite Öğrencilerinin Tolerans Düzeyleri*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

- Gündüz, Ö. (2014). *Üniversite öğrencilerinde affetmeyi yordayan değişkenlerin belirlenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Günay, M. (2010). *Metinlerde felsefeye giriş*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Gürbüz, E. (2016). *Evlilik içinde aldatılan bireylerin affetmelerini yordamada bağlanma stilleri ve psikolojik sağlamlığın rolü*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Gürkaynak, İ. (1995, Mayıs). Farklı boyutları ile hoşgörü. *Hoşgörü ve eğitim toplantısı, Unesco Türkiye Milli Komisyonu ve Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Ortak Yayın No:2*.
- Güzel, İ. (2016). *Yakın gelecekte aldatma ve affetme eğilimleri şema terapi modeli çerçevesinde incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Haklı, Z.S. (2014). *Liberalizm ve komüniteryanizmde birey fikri: Karşılaştırma bir inceleme*. (Yayınlanmamış doktora tezi). T.C. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Halisdemir, D. (2013). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluşları, kendini affetme düzeyleri ve geçmişe yönelik anne kabul red algıları arasındaki ilişkiler*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). T.C. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Hökelekli, H. (2013). *Psikoloji din ve eğitim yoluyla insani değerler*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Hüseynov, Y. (2012). *Azərbaycanda dini tolerantlıq mədəniyyəti: Tarix və müasirlik, Azərbaycanda birgəyaşayış və multikulturalizm*. Bakı, Azərbaycan.
- Hüseynov, Y. (2016). *Multikulturalizm Azərbaycan xalqının həyat tərzidir. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Və Turizm Nazirliyi Cəfər Cabbarlı Adına Respublika Gənclər Kitabxanası*. Bakı, Azərbaycan.
- Hüseynov, S. (2012). *Azərbaycanda: dini tolerantlıq mədəniyyəti: Tarix və müasirlik*. Bakı- Təknur. M.F. Axundov. Az.Milli.kitabxanası.
- Həmidova, İ. (2016, 20 Haziran). *Azərbaycan multikulturalizmi fənni dünya universitetərində uğurla tədris olunur*. 525- ci qəzet.

- İmamoğlu, İ. M. (2014). *Liberal komüniteryanizmin temel ilkeleri*. (1) 571-590. Dergi Park. //http: dergipark. gov.tr//.
- İsmayılov, G (2014). *Tolerantlıq. Bildiklərimiz və bilmədiklərimiz*. Bakı: Nurlar Nəşriyyatı. Poliqrafiya Mərkəzi.
- Jackman, Mary. R. (1978). *General and applied tolerance: does education increase commitment to racial integration*. 22. (2). 302. American journal of political by the university of texas press. DOI: 10.2307/2110618
- Kaptan, S. (1998). *Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri*. Ankara: Tekışık Web Ofset Tesisleri.
- Kaleli, A. (2013). *Kendine saygı ve tolerans düzeyi arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). On dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Karakaş, A. C. (2014). *Gerçeklik terapisi yönelimli dini başa çıkma psikoeğitim programının affetme esnekliği, empati ve stresle başa çıkma üzerindeki etkisi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). T.C. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Kaymakcan, R. (2007). Hoşgörü ve eğitim. *Dem Yayınları Dergisi*, 2 (6).
- Kaya, Y. (2007). *Batı'nın İki Yüzü. Bağnazlık ve Tolerans*. İstanbul: Pentgram Yayınları.
- Kaya, F (2015). *Üniversite Öğrencilerinin affetme ve mükemmeliyetçilik düzeyleri arasındaki ilişki: duygusal zekânın aracı rolü*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). T.C. Atatürk Üniversitesi, Erzurum
- Kazımov, Q Ş ve İsmayılov, İ M. (2018). *Multikulturalizme Giriş*. Bakı: Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Mingəçevir Dövlət Universiteti.
- Kepenekçi, K. Y. (2004). *Sınıf öğretmenlerine göre hoşgörü*. (38), 256-265. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*. http:// dergipark.gov.tr//download/article-file/108405.
- Keleş, A. (2018). *Evlilik kalitesi ile affetme, ikili ilişkilerde güven ve mizah tarzları arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). T.C. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi. Burdur.

- Khirizad, B. (2016). Transporsonel psikolojide affetmek. (Yayınlanmamış doktora tezi).TC. Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Korkmaz, S. (1996). Türklerde hoşgörü. 38 (442). *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*.
- Kolaç, E. (2010). Hacı Bektaş Veli, Mevlana ve Yunus felsefesiyle türkçe derslerinde değerler ve hoşgörü eğitimi. (55), 199. *Türk kültürü Hacı Veli Bektaşi Araştırma Dergisi*.
- Kouchok, H. (2008). Çocuklara hoşgörü öğretmek için neler yapmalı, neler yapmamalı: (C. Oruç, Çev). 13-2, 403-412. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Kula, O. B. (2011). *Anadolu'da çoğulculuk ve tolerans*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kuyurtar, M. (2000). *Orta çağ islam düşüncesinde hoşgörü*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Mameghani Saeighi, Ş. (2017). *Türkiye ve İran' daki üniversite öğrencilerinin, affetme tolernas ve mutluluk düzeylerinin karşılaştırılması*. Samsun. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Mikail, H ve Tazegül, A. (2005). *Türkiye ve Azerbaycan siyasi ve ekonomik ilişkileri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Mutluler, C. (2015). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının 'hoşgörü' kavramına ilişkin metaforik algılar*. Tarih Okulu Dergisi 8, (22), 575-595. DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh735>.
- Mustafa, G. (2010). *Metinlerde Felsefeye Giriş*, Karahan Kitabevi, Karahan Yayınları: Çukurova- Adana
- Mustafa, A.F. (2013). *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinde hoşgörü değerinin öğretimi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). T.C. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Mühazire,1. (2014). *Azərbaycanın multikulturalizm modeli*. Fənni öz predmeti, məqsəd və vəzifəsinə, spesifik ... və s. *Bu gün multikulturalizm termini çoxmədəniyyətlilik anlayışı kimi*. Baku, Azerbaijan.

Məmmədov, C. (2006). Azərbaycan da tolerantlıq. Bakı: İctimai Fikir Toplusu.

Onur, B. (1995, 29-30 Kasım). *Hoşgörü ve eğitim*. Türk eğitim derneği xııı. öğretim toplantısı. Ankara. Türk Eğitim Derneği Eğitim Dizisi NO : 19. www. ted. org. tr/pdf/ted_hoshgoru_ve_egitim_ocr.pdf.

Önal, A. A. (2014). *Bilişsel çarpıtmalar, empati ve ruminasyon düzeyinin affetmeyi yordama gücünün incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Özcan, H. (2002, Ekim). *Türk kültüründe hoşgörü ve örnekler bir tip olarak alevi, Bektaşî hoşgörü*. Bu çalışma doğu batı bağlamında Uluslar arası Türk dili ve kültürü konferansı'nda bilidiri olarak sunulmuştur. Şumnu Piskopos Konstantin Preslavski Üniveristesi. Şumnu – Bulgaristan.

Poyraz, H. (2015). *Ahlak felsefesi yazıları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Saadettin, G (1996). Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi. Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş. Kızılay- Ankara.

Salahlı, S. (2015). *Heydər Əliyev Siyasəti: Tolerantlıq. (Cıxışlar, nitqlər, görüşlər, təbriklər)*. Bakı: Elm və Təhsil.

Saray, M. (1993). *Azərbaycan türkləri tarihi*. İstanbul: Nesil Yayınları.

Sayın, M. (2017). *Üniversite öğrencilerinin öz-anlayış. Kendini affetme ve başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkiler örüntüsü: bir yol analizi çalışması*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Sedat, A. (2015). *Mirza Methali Ahundov'un doğunun aydınlanması ve ilerlemesi yolundaki düşünceleri*.www.ayk.gov.tr

- Seydi, A.S. (2016). *Üniversite öğrencilerinin affetme, intikam, sosyal bağlılık ve öznel iyi oluşları: farklı yapısal modellerin denenmesi üzerine bir araştırma*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Eskişehir.
- Süleymanlı, E (2006). *Milletleşme sürecinde Azerbaycan türkleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Süleyman, H. B. (2006). *Felsefe dünyasında gezintiler*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Şamatacı, G. (2013). *Romantik ilişkilerde affetme : traksaksiyonel analiz ego durumları açısından bir inceleme*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). T.C. Marmara Univeritesi, İstanbul .
- Şahin, S. (2017). *Örgütlerde mağduriyet algılamasının intikam niyeti ve affetme üzerindeki etkisi: bir uygulama*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi. Kayseri.
- Şen, R.S.(2013). *Affetmenin gücü*. İstanbul: Bebek Turizm Eğlence ve Tanıtım.
- Usta, N. (2001). Aklın kullanımı hoşgörü ve toplumsal barış. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 0, (16).
- Tahirova, N ve Qəmbərova, Ş. (2015). *Uşaq hüquqları tövsiyə bibliografiyası* F.Göçerli adına respublika uşaq kitabxanası. 32s, Bakı, Azerbajjan.
- Tatar, A. F. (2009). *Okul Öncesi Eğitiminde (5-6) Yaş Hoşgörü Eğitimi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Topbaşoğlu, T. (2016). *Yaşam doyumunun yordayıcısı olarak öfke ve affetme: affetmenin düzenleyici rolü*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). T.C Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Tokluoğlu, C. (2002). *Azerbaycan'da milliyetçilik ve milli kimlik tanımlamaları*. Bilig Türk Dünyasının Sosyal Bilimler Dergisi, (23), 39-66.
- Tuncay, C.A. (2016). *Eksiğimiz tolerans*. İstanbul: Beta Yayınları.

- Türe, H. (2014). *Sosyal bilgiler öğretmenlerin hoşgörü algısı ve hoşgörü eğitimine bakışı*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). TC. Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Tüccar, E. (2015). *Engellilerde affetme ve 'yaşam kalite' düzeylerinin farklı değişkenlere göre incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). T.C Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul.
- Vassaf, G. (2015). *Cehenneme övgü. Gündelik hayatta totalitarizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Veliyev, C. Resulu, R. Aslanlı K (2012). *Azerbaycan-Türkiye. Dostluk, kardeşlik ve strateji ortaklık*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yaşar, K. (2015). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeyleri ile psikolojik sağlamlık ve affetme düzeyleri arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa
- Yazgan, S. (2007). *Öfke kontrolü ile tolerans düzeyi arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuzmayıs Üniversitesi, Samsun
- Yeşil Kayalı, E. (2014). *Ebeveyn çocuk haklarına yönelik tutumlarıyla ilköğretim öğrencilerinin ahlaki olgunluk ve hoşgörü eğilimleri arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Yılmaz, H. (2004). Hz. Peygamberin eğitiminde bir eğitiminde bir ilke olarak hoşgörü. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Cilt: 8, (109), 32*.
- Yürüşen, M. (1996). *Liberal bir değer olarak. Ahlaki ve siyasi hoşgörü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Wolff, P. R., Moore, B ve Marcuse, H.,Vr . (2014). *Saf hoşgörünün eleştirisi*. (S.Soner Çev) Ankara: Heretik Yayınları.
- Əhədova, S. (2016). *Müasir dünyada mədəniyyətlərarası münasibətlər*. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Və Turizm Nazirliyi Cəfər Cabbarlı Adına Respublika Gənclər Kitabxanası. Bakı, Azərbaycan.

Elektron adresler: /https://media.turuz.com/Turkoloji/2017/1679-Multikulturalizme_Giriş-112_s.pdf.

<http://portal.azertag.az.az>. node 5531.

EKLER

TOLERANS ÖLÇEĞİ

	Hepsine Katılıyorum	Bazısına Katılıyorum	Kararsızım	Bazısına Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
Hakkımın yenilmesi beni rahatsız eder					
Anlamsız sorulara tahammül edemem					
Başka kültürden olan biriyle evlilik yapabileceğimi bilirim					
Giyim tarzıma karşımalarına tahammül edemem					
Çevredekilerin bana güvensizliklerine dayanamam					
Yeni tanıştığım birisini lakayt davranışlarına dayanamam					
Kendini beğenenlerden nefret ederim					
Dikkatimin dağılmasından rahatsız olurum					
Kaprisli insanlara katlanamam					
Aşırı ısrarcı insanları sevemem					
İnsanların hatalarını kabul etmelerini beklerim					

ÖZGEÇMİŞ

Vafa NABİYEVA 24.12.1986 tarihinde Azerbaycan'ın Şabran ilçesinde doğdu. Şabran da " M. Nezirov adına 4 sayılı orta mekteb " (liseyi) bitirdi. Liseyi iyi öğrenciler sırasında bitirdi. 2006 yılında "Azerbaycan Müellimler İnstitutuna" kabul oldu ve burayı bitirdikten sonra "Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesine" kabul oldu. 2014 yılında Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Yüksek Lisansına kaydoldu. Temel ilgi alanı sürekli kitap taramak ve şiirler seslendirmektir. Rus ve İngiliz dillerini orta düzeyde bilmektedir. Ailelidir ve bir kızı var.

İletişim Bilgileri

E-mail : vefa.nebisoy@mail.ru

Telefon : 0554 134 74 75